

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Fakultə : «Əmtəəşünaslıq»

İxtisas : «İstehlak mallarının ekspertizası və marketinqi»

B U R A X I L I Ş İ Ş İ

Mövzu: Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin istehlak xassələri və keyfiyyətinin ekspertizası

İşin rəhbəri: B/m M.S. Zeynalova

Tələbə: Davudov Afiyəddin Rəfail

Bölmə: azərbaycan

Qrup: 314

«Təsdiq edirəm»

Kafedra müdiri : _____ prof.Ə.P.HƏSƏNOV

«____» _____

B A K I 2015

Mündəricat

GİRİŞ	3
I Fəsil Nəzəri hissə	
1.1 Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin keyfiyyətinə verilən ümumi istehlak tələblərin ekspertizası.....	5
1.2.Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin istehlak xassələrini formalaşdıran amillər və onların keyfiyyətə təsirinin ekspertizası.....	9
1.3. Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin keyfiyyət səviyyəsinin ekspert metodlarla qiymətləndirilməsi.....	14
II Fəsil Təcrübi hissə	
2.1. Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin çeşid ekspertizası.....	23
2.2.Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin keyfiyyətinin ekspertizası.....	28
2.3.Sınaq nəticələrinin riyazi-statistik üsulla hesablanması.....	33
2.4 Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin keyfiyyətinin standart uyğunluğunun yoxlanılması.....	40
Nəticə və təkliflər.....	48
Ədəbiyyat.....	49

GİRİŞ

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlər öz çəkisinə görə xalq istehlakı malları içərisində, o cümlədən tikili mallar içərisində ən əhəmiyyətli yer tutan mal qruplarından biridir.

Məlum olduğu kimi geyim məmulatları insanı ətraf mühitin mənfi təsirlərindən qorumaqla yanaşı, onun xarici görünüşünü bəzəyir, gündəlik həyat fəaliyyətinə mühüm təsir göstərir.

Qeyd olunan xüsusiyyətlərlə yanaşı müasir yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərinin təyinatından asılı olmayaraq zəriflik, incəlik, eleqantlıq, yüksək kompozisiya həlli, harmoniyalılıq və s. kimi estetik xassə göstəriciləri daha çox tələb olunur. Bu baxımdan da yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərinin keyfiyyətinə qayulan tələblərin kompleksi daha geniş və mürəkkəbdir.

Tikili malların müasir ticarət çeşidində aparılan müşahidələr göstərir ki, burada yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərinin həm mənşəyinə, həm də materialına, model-konstruksiya əlamətlərinə, hazırlanma xüsusiyyətlərinə və bəzəndirilməsinə görə daha çox rəngarənglik təşkil edir.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin bazarında təklifin çox olmasına baxmayaraq, istehlakçı tələbinin tam və dolğun şəkildə ödəndiyini birmənalı şəkildə söyləmək doğru olmaz.

Aparılan təhlillər göstərir ki, yeniyetmələrə təklif olunan müxtəlif təyinatlı məmulatlarda istehlak xassələrinin kompleksi heç də həmişə lazımi səviyyədə təmin olunmur. Xüsusilə ölçü xüsusiyyətləri, ergonomiklik, gigiyeniklik, tikilmənin keyfiyyəti və s. kimi xassələr istehlakçıları razı salmır.

Bu baxımdan hazırkı buraxılış işi maraqlı və əhəmiyyətli bir mövzuya həsr olunmuşdur.

Buraxılış işi həm nəzəri, həm də praktiki materiallardan istifadə edilməklə yazılmışdır.

İşin nəzəri hissəsində yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərinin keyfiyyətinə qoyulan istehlak tələbləri və keyfiyyəti formalaşdıran amillər geniş ədəbiyyat materialları əsasında təhlil edilmişdir.

Praktiki hissədə isə müasir dövrdə ticarətə daxil olan, müxtəlif firmaların məhsulu olan yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərinin çeşidlərinin müqayisəli xarakteristikası verilmişdir. Bundan başqa yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərinin keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi və standartla uyğunluğunun yoxlanması üsulları da geniş şərh edilmişdir.

Buraxılış işinin sonunda aparılan təhlillər əmtəəşünaslıq nöqteyi-nəzərindən ümumiləşdirilmiş və mövzu ilə bağlı bir sıra maraqlı təkliflər irəli sürülmüşdür.

I FƏSİL -Nəzəri hissə

1.1Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin keyfiyyətinə verilən ümumi istehlak tələbləri

Bildiyimiz kimi paltar insanı birinci növbədə onu əhatə edən xarici mühütün təsirlərindən mühafizə edir.Məlum olduğu kimi insan orqanizmi müəyyən istilik mənbəyidir.Bu istilik kimyəvi fizioloji proseslər nəticəsində əmələ gəlir.Bu proses insanın qidalanması və nəfəs alması ilə əlaqədar daim dəyişərək onun həyat və fəaliyyətini təmin edir.Normal insan bədənində istilik səviyyəsi 36-37 S arasında dəyişir.Odur ki, müxtəlif şəraitdə yaşayan və əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan insanlar özlərini isti və soyuqdan mühafizə etmək və hərəkətinin sabitliyini təmin etmək üçün bədənlərini örtməyə başlayırlar.Paltarın ən birinci əhəmiyyəti insan bədəninin soyuqdan müafizə etməsidir.Paltardan istifadə etməklə insan bədənində istiliyin sərf edilməsini nizama salır. Paltar bədənə ayrılaraq istiliyin ətrafa yayılmasına mane olaraq, istiliyi bədənə yaxınlığında saxlayır. İstiliyin bədənə ətrafında saxlanmasını paltarla bədən arasında, yaxud paltar üçün işlədilən materialların məsamələrində yerləşən hava təmin edir.Deməli, əsas vəzifələrdən biri bədənə daxil olan havanın hərəkətini nizamlamaqdan ibarətdir, hava bədənə məsamələrinə daxil olaraq 24-30 S-yə qədər qızır.Paltarla bədən arasında az hərəkət edən istiliyi pis keçirən mikroiklim yaranır.Paltar insan bədənə şüalanən istiliyin təqribən 50%-ni bədən ətrafında saxlayır.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərinin digər mal qruplarına nisbətən ən mürəkkəb çeşidli mal qrupu sayılır.Əmtəəşüanaslıq nöqtəyi nəzərindən Yeniyetmələr üçün olan geyimlərinin verilən tələblər əsasən 3 qrupa bölünür:Estetik tələblər,gigiyenik tələblər və istismar tələblər.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərinin estetik tələblərinə müasir formada üslub böyük təsir göstərir.Bədii üslub insan cəmiyyətini uzun bir dövrünü əhatə edir və həmin dövrün zövqünü özündə əks etdirir.Ona görə də məişət əşyalarını və geyimlərin xarici formasının kökünü dəyişməsinə təyin edir.

Üslub cəmiyyətin maddi iqtisadi şəraitinin sürətlərini özündə cəmləşdirir. Üslub eyni zamanda cəmiyyətin bədii mədəniyyətinin, vəziyyətini, həmin xalqın adət və ənənələrinin xüsusiyyətini və inkişaf dərəcəsini də müəyyən edir.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərinin modasının dəyişilməsinə müxtəlif amillər təsir göstərə bilər. Bu zaman yeniyetmələr üçün olan geyimlərinin perspektiv tələbat da nəzərə alınmışdır. Geniş yayılmış modaya yeniyetmələr üçün olan geyimlərinin hazırlandığı materialın qiyməti və yararlığı da təsir göstərir.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin yayılmış bu və ya digər formasına ideoloji amillər də təsir edir. Müxtəlif ölkələrin özlərinə məxsus modaları vardır. Bu və ya digər səbəbdən moda bir ölkədən digər ölkəyə keçir. Moda düzgün istiqamətləndirildikdə kütlə tərəfindən yaxşı qəbul edilir və geniş yayılır. Bir sıra hallarda modanın dəyişilməsini psixoloji amillərlə də izah etmək olar. Moda özü də müəyyən istiqamətdə məqsədə uyğun inkişaf etdirilməlidir. Belə ki, tikili malların formada və ya ayrı-ayrı hissələrinin ölçülərinin dəyişilməsi də müəyyən hədd daxilində olmalıdır. Belə olduqda moda hamı tərəfindən qəbul edilir və istehlakçını bəzəyir. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin qəbul edilmiş moda insanların səhhətini, əmək fəaliyyətini, istirahətini, rahatlığını və digər cəhətlər üçün yararlı, əlverişli olmalıdır.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərə verilən estetik tələblər və onların xassələri hər şeydən əvvəl, bu paltarların təyinatına və istismar şəraitinə tamamilə uyğun olmalıdır. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərinin forması həm də itehlakçını sənətinə də uyğun olmalıdır.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin estetik xassələri yalnız modadan deyil, onların hazırlandığı materialın xassələrindən, konstruksiyasından, məmulatın texnoloji emalından və digər amillərdən aslıdır. Göstərdiyiniz bütün amilləri nəzərə almadan müasir tələbə uyğun gözəl, yaraşığı, yararlı zövqü və tələbi ödəyən, istehlakçıları bəzəyən uşaq geyimlərini yaratmaq olmaz.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərinin gigiyenik tələblər insanların həyat fəaliyyəti üçün olduqca zəruridir. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərinin gigiyenik

olması istehlakçılarının normal həyat fəaliyyətini təmin edir. Belə ki, paltarların gigiyenik xassələrinin yüksək olması istehlakçının bədənində daimi temperaturun saxlanması üçün şərait yaradır, orqanizmi mühafizə edir və müxtəlif iqlim şəraitində əmək qabiliyyətini saxlamağa şərait yaradır. Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərinin verilən tələblər insan orqanizmini fizioloji xüsusiyyətləri ilə sıx sürətdə bağlıdır.

Göstərilən tələblərin vacibliyinə və uşaq geyimlərinin təyinatına gəldikdə aydın olur ki, bütün paltarlar üçün gigiyenik tələblər eyni ola bilməz. İstehlakçılar olduqca müxtəlif iqlim şəraitində yaşayır və işləyirlər. Respublika ərazisi soyuq, mülayim, isti və xüsusi iqlim zonalarına bölünür. Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərinin verilən gigiyenik tələblər iqlim zonasından asılı olaraq dəyişir. Soyuq iqlim zonası üçün olan tikili mallar birinci növbədə bədəni soyuqdan mühafizə etməli, yaxşı isti saxlamaq xassəsinə malik olmalı, bədənin əksər hissəsini örtməli, bədənə kip oturbalı, yüngül olmalı, müxtəlif təsirlərə qarşı əks dayanan olmalıdır.

Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin gigiyenik xassələri qiymətləndirildikdə məmulatın rəngini də nəzərə almaq zəruridir. Paltarın rəngini günəş şüasının udulması və əks etdirilməsinin də böyük əhəmiyyəti vardır. Məlumdur ki, ağ rəngli əşyalar günəş şüasını demək olar ki, tamamilə əks etdirirlər./98.0%/ qara rəngli əşyalar isə tamamilə udurlar./99.5%/ qırmızı rəngli əşyalar isə istilik şüalarını yaxşı əks etdirirlər, tutqun rəngli materiallar isə gec çirklənirlər.

Istehlakçının normal həyat fəaliyyəti üçün uşaq geyimlərinin yumuşaqlığının və çəkisinin də əhəmiyyəti vardır. Paltarların çəkisi onun materialının çəkisindən və paltarın ölçüsündən aslıdır.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin çirklənmə və elektricləşmə dərəcəsi birinci növbədə onun materialının təbiəti ilə sıx sürətdə əlaqədardır. Bir qayda olaraq süni və sintetik liflərdən hazırlanan paltarlar daha çox elektricləşdirmə xassəsinə malik olurlar. Elektricləşmə paltarın çirklənməsinə də böyük təsir göstərir.

Yuxarıda göstərdiyimiz tələblərlə yanaşı yeniyetmələr üçün üst olan geyimlərin verilən ən mühüm tələblərdən biri də onlara verilən istismar müddəti və ya xidmət müddətidir.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin yayılmış bu və ya digər formasına ideoloji amillər də təsir edir. Müxtəlif ölkələrin özlərinə məxsus modaları vardır. Bu və ya digər səbəbdən moda bir ölkədən digər ölkəyə keçir. Moda düzgün istiqamətləndirildikdə kütlə tərəfindən yaxşı qəbul edilir və geniş yayılır. Bir sıra hallarda modanın dəyişilməsini psixoloji amillərlə də izah etmək olar. Moda özü də müəyyən istiqamətdə məqsədə uyğun inkişaf etdirilməlidir. Belə ki, tikili malların formada və ya ayrı-ayrı hissələrinin ölçülərinin dəyişilməsi də müəyyən hədd daxilində olmalıdır. Belə olduqda moda hamı tərəfindən qəbul edilir və istehlakçını bəzəyir. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin qəbul edilmiş moda insanların səhhətini, əmək fəaliyyətini, istirahətini, rahatlığını və digər cəhətlər üçün yararlı, əlverişli olmalıdır.

I.2. Yeni yetmələr üçün olan üst geyimlərin istehlak xassələrini formalaşdıran amillər və onların keyfiyyətə təsirinin ekspertizası.

Ümumiyyətlə yeni yetmələr üçün olan geyimlərin keyfiyyətinə müxtəlif amillər təsir edir. Bu amillər sırasına əsasən onların istehsalında işlədilən xam materiallar və istehsal texnologiyası daxildir. Müasir şəraitdə qüvvədə olan texnologiyaya görə yeni yetmələr üçün olan geyimlərin kütləvi, seriyalı və fərdi sifarişlər üzrə istehsal edilir. Yeni yetmələr üçün olan geyimlərin iri qruplar üzrə külli miqdarda kütləvi və seriyalı istehsalı dövlət tikəş fabriklərində, yerli sənaye müəssisələrində və artellərdə aparılır.

Geyimlərin hazırlanması üçün tətbiq edilən materiallar təyinatından asılı olaraq əsas, aralıq, isti saxlayıcı, hissələri birləşdirən, bəzək və furinitura materiallarına bölünür. Əsas materiallara üz materialları və astarlıq üçün olan gön, ipək, pambıq, kətan, toxunmamış materiallar və s. daxildir.

Yeni yetmələr üçün olan geyimlərin hazırlandığı materiallar lif tərkibinə, quruluşuna, tərkibinə görə müxtəlif olur. Onların hazırlanmasında pambıq parçalar əhəmiyyətli yer tutur. Bu parçalar yaxşı görünüşə malik olmaqla, əzilməyən, kifayət qədər hava keçirən, havanın təsirlərinə, təkrar yuyulmaya qarşı davamlı və s. mühüm istehlak xassələrinə malikdir. Yeni yetmələr üçün olan geyimlərin hazırlanmasında pambıqla ləvsanın, kətanla kimyəvi liflərin qarışığından hazırlanan parçalardan da geniş istifadə olunur. Son vaxtlar istehsalda pambıq parçalara ipəyə oxşar görünüş vermək üçün bəzi arayışlandırma əməliyyatları aparılır.

Hal-hazırda ipək parçaların da çeşidi təzələnilir. Bu proses əsasən kimyəvi liflərin köməyi ilə aparılır. Son illərdə ipək parçaların istehsalı əsasən asetat, triasetat liflərinin, həcimli sintetik sapların, eləcə də fasonlu qurulmuş sapların hesabına aparılır.

Bildiyimiz kimi, parçaların istehsal texnologiyasının, tikili malların keyfiyyətinə təsiri böyükdür. Parçaların istehsalı hazırlıq, toxunma və bəzədilmə əməliyyatlarından ibarətdir. Belə ki, liflər tamamilə nöqsansız olmalı, texnoloji əməliyyatlar ardıcıl və düzgün aparılmalıdır. Çünki parçanın quruluşunun formalaşması məhz toxulucuq əməliyyatlarının necə aparılmasında və ardıcılıqdan aslıdır.

Hazırlıq əməliyyatlarına əriş saplarının daranması, dərici vallar köçürülməsi, əriş sapının nişastalanması, habelə əriş saplarının remz və toxunma darağından keçirilməsi daxildir. Digər tərəfdən toxuculuq əməliyyatları göstərir ki, toxuculuq prosesində ən çox yük əriş saplarının üzərinə düşür və bu saplar sürtülməyə məruz qalırlar. Buna görə də parçaların keyfiyyəti əhəmiyyətli dərəcədə əriş saplarının möhkəmliyindən və sürtülməyə davamlılığından çox aslıdır.

Parçalaların bəzəndirilməsi-ütüləmə, bişirilmə, yuyulma, döymə, karbolizasiya, tiftikləndirmə və s. əməliyyatları özündə birləşdirir. Bütün bunlar parçaların keyfiyyətinin formalaşmasına təsir göstərir.

Ümumiyyətlə, parçaların keyfiyyətinə təsir edən amillər uşaq geyimlərinin də keyfiyyətinin formalaşmasına böyük təsir göstərir. Həmin amillər yekun bəzək əməliyyatlarının xarakteri, parçaların bükülməsi, standartın tələblərinə uyğun olaraq qablaşdırılması və markalanması, həmçinin onların daşınması, saxlanması və sair amillər də aiddir.

Aralıq üçün materiallar paltarla upruqluq, bərklik və s. üçün işlədilir. Bura yan /döş, ətək/ üçün bərklikverici / kətan, tük, yarım kətan, pambıq/, tük parça, flizelik, cuna, tesma və s. aiddir. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin istehsalında işlənən bərkidici-birləşdirici material kimi müxtəlif ipək, kaprpon, yun, pambıq saplar, müxtəlif yapışqanlar və s. işlədilir. Bəzək materiallarına sap, iplik, muncuqlar, şüşə lifləri krujeva, tül, qaytan, lent, düymələr və s. aid edilir.

Frunturaya-düymələr, ilmələr, toqqalar, saplar knopkalar və s. daxildir. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin kütləvi surətdə istehsalı müəyyən ardıcılıqla başa çatdırılır. Burada modelləşdirmə, quraşdırma parçaların biçilməyə hazırlanması və biçilməsi, məmulatın tikilməsi və son bəzək əməliyyatları.

Birinci iki mərhələyə /modelləşdirmə və quraşdırma/ paltarın lahiyyələşdirilməsi deyilir. Yəni modelin layihəsi hazırlanır, onun etalonu yaradılır və bu etalon üzrə məmulat hazırlanır. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin kütləvi istehsalı üçün insan fiqurlarını düzgün qruplaşdırılmasının böyük əhəmiyyəti vardır. Bu zaman çox rast gəlinən insan fiquru əsas götürülür. Modelləşdirmə zamanı müxtəlif yaş qrupları üzrə dolğun nəzərə almaq zəruridir. Modelçilərin qarşısında duran əsas vəzifə əhali üçün gözəl, rahat, gigiyenik, yüngül zövqə oxşayan, müxtəlif fasonlu tikili mallar hazırlanmasıdır. Modelləşdirmə zamanı ilin mövsümünü də nəzərə almaq lazımdır. Modelləşdirmə işi bütün respublikalarda və bir çox böyük şəhərlərdə yaradılmış “Modalar evlərində” təşkil edirlər. Paltarın biçilməsi onun yaxasına, ciblərinə və düymələnməsinə görə də xarakterizə edilir. Siluet və forma məsələsini həll etdikdə 3 əsas tələb nəzərdə saxlanılmalıdır.

Siluet və formanın aydınlığı, səmərəliliyi və paltarın təyinatına uyğun olması.

1. İşlədilən materialların xüsusiyyətlərindən düzgün istifadə edilməsi.
2. Siluet və formanın insan fiqurasına tam uyğun olması.

Parçanın rəngi, naxışı çap verməsi və s. modelə uyğun gəlmədikdə modelçi öz məqsədinə nail ola bilmir. Parçanın xassələri nəzərə alınmadıqda məmulatı tikən zaman onu lazımı formaya salmaq çətinləşir. Belə paltarlar öz formalarını tez itirirlər. Modelləşdirmə zamanı astar materialının və furnituranın üz materialına uyğun olmasına ciddi fikir verilməlidir. Modelin bütün bu amillərini yaxşı uyğunlaşdırma nəticəsində gözəl, rahat və yaraşığı model yaratmaq olar. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin hazırlanmasının əsas əməliyyatlarından biri də quraşdırma quraşdırma prosesinin əsas məqsədi qəbul olunmuş nümunə üzrə paltarın tikilməsi üçün üzgünlər hazırlamaqdan ibarətdir.

Kanustruksiya prosesi çertioj vasitəsilə kağız üzərində və ya tikişlə parça üzərində aparılır. Parşadan biçilmiş hissələr müstəvi formasında olduğuna görə çertiojlar da onlara uyğun işləməlidir. Quraşdırmanın əsas vəzifəsi bu cür çertioj və hissələrdən paltarın həcmi formasını yaratmaqdır. Paltarın quraşdırılması onun rahat olmasına, forma saxlamasına, təmir edilə bilməsi, onun insan fiqurasına uyğun olmasına və s. xassələrə çox böyük təsir edir.

Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin konstruksiyasına verilən əsas tələblər aşağıdakılardır.

1. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin konstruksiyası qəbul edilmiş modellərə tamamilə uyğun olmalıdır.

2. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin doluluq, boy və ölçü üzrə əhalinin əksəriyyətinin tələbini ödəməli, insan fiqurasına uyğun olmalıdır.

3. Konstruksiya texnoloji və iqtisadi cəhətdən səmərəli olmalıdır.

Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin keyfiyyəti xeyli dərəcədə parçaların biçilməsindən də aslıdır. Kütləvi istehsalda paltarlar tipiki metodika üzrə biçilib tikilir, paltarların hazırlanmasının tipik metodları DÜİST-lərə, THŞ-dərə və qabaqcıl tikiş fabriklərinin iş təcrübəsinə əsasən tərtib edilir. Parçaların biçilmə əməliyyatı iki mərhələdən ibarətdir. Birinci mərhələ hazırlıq mərhələsidir ki, burada parça və başqa materiallar qəbul edilir, dəstləşdirilir, sortlara ayrılır, üzərinə nişanələr qoyulur, parçanın nöqsanlı hissələrini təbaşirlə qeyd edilir, Parçanın 1-2 m-nin şəkisi təyin olunur, onun codluğu, möhkəmliyi qısalması, rənginin sabitliyi, əzilməsi və s. təyin edilir. Sonra biçiləsi material stol üzərində laylarla sərilir. Hər bir geyim üçün eyni artikullu parça götürülür. Hal-hazırda parçaların biçilməsi müxtəlif tipli maşınlar vasitəsilə həyata keçirilir. Nəhayət biçim əməliyyatları başa çatdıqdan sonra paltarların tikilməsi əməliyyatları həyata keçirilir.

Tikiş fabriklərində uşaq geyimlərinin hazırlanması üçün fasiləsiz axın üsulundan, yəni konveyer sistemindən istifadə edilir. Burada texnoloji əməliyyatlar üçün lazım olan avadanlıq və maşınlar əməliyyatın tələbinə uyğun olaraq ardıcıl surətdə düzülür və fasiləsiz olaraq ardıcıl qaydada aparılır. Bu baxımdan tikiş əməliyyatında əsas məqsəd biçilmiş hissələrdən məlumatı yığmaq, ona həcmə uyğun forma və qabaqcıdan nəzərdə tutulmuş modelə uyğun mal görünüşü verməkdən ibarətdir. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin tikilməsi prosesi aşağıdakı əsas mərhələlərdən ibarətdir.

1. Zaqatovka əməliyyatları. Bu əməliyyatın əsas mahiyyəti paltarın ayrı-ayrı hissə və gövdələrinin hazırlanmasından onlara tələb edilən həcmə uyğun forma və müəyyən xassə vermədən ibarətdir:

2. Quraşdırma əməliyyatları. Bu əməliyyatların əsas məqsədi hissələr və qovşaqlardan paltarı yığmaqdan ibarətdir.

3. Bəzək əməliyyatları. Bu əməliyyatın əsas məqsədi paltara, sonuncu arayışlandırmanı başa çatdırmaqla, mal görünüşü verməkdən ibarətdir.

Bu əməliyyatların düzgün və ardıcıl yerinə yetirilməsini paltarın keyfiyyətinin formalaşmasına kəskin təsiri vardır.

Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin tikilməsi üçün müxtəlif növlü tikiş maşınlarından istifadə olunur. Tikiş maşınları yerinə yetirdiyi əməliyyatların xarakterinə və təyinatına görə biri-birindən fərqlənir.

Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin hazırlanmasında texnoloji əməliyyatlar içərisində ütüləmənin böyük əhəmiyyəti vardır. Paltarların keyfiyyətin və xarici görünüşü bu proseslərdən çox asılıdır. Ütüləmə və paltarlara, onun ayrı-ayrı hissələrinə lazımi forma və zahiri gözəllik verir, tikiş yerləri hamarlanır, parçanın qırılmış yerləri və əyriləri düzəldilir.

Ütüləmə mexanikləşdirilmiş ütülər və əl ütüləri yüngül ütü prosesləri ilə aparılır. Ütüləmə paltar tikildiyi zaman iş arasında /tikililərin ütülənməsi, hissələrin düzəldilməsi və s./ həm də məmulat tikilib qurtardıqdan sonra aparılır. Müxtəlif quruluşlu və təyinatlı mexaniki ütü proseslərinin tətbiqi əl işlərini asanlaşdırır. Ütüləmə proseslərini çatışmayan cəhətləri ondan ibarətdir ki, burada əmək şəraiti ağır, məhsuldarlıq isə aşağı olur. Odur ki, son zamanlar presləmə metodundan daha geniş istifadə edilir. Presləmə yüksək məhsuldarlığa malik olmaqla, emalın keyfiyyətli olmasına da zəmin yaradır. Çünki presləmə rejimi avtomatik nizamlanır. Tikiş prosesində müxtəlif tipli ağır, orta və yüngül stolüstü preslərdən istifadə edilir. Paltar tam hazır olduqdan sonra üzərinə çəkilmiş buxar hava manikənlərə geydirilir. Məmulatı emal etmək üçün çəkilən altına təzyiqlə buxar doldurulur. Çəkilən paltarı sıxıb onu formaya salır, sonra çəkilən geyindirilmiş məmulata isti hava üfürülür. Bu məmulata verilmiş formanı sabitləşdirir. Belə manikənlər üzərində yekun bəzək əməliyyatlarının aparılması əmək məhsuldarlığını artırır və tikili malların keyfiyyətini yaxşılaşdırır.

I.3. Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin keyfiyyət səviyyəsinin ekspert metodlarla qiymətləndirilməsi.

Məlum olduğu kimi bütün yeniyetmələr üçün olan geyimlərin xarici görünüşünə, materialına, hazırlanma keyfiyyətinə görə texniki normativ sənədlərin DÜİST-in, respublikalar arası texniki şərtlərin, respublika texniki şərtlərin, texniki şərtlərin tələblərinə uyğun olmalıdır.

Bu sənədlərdə keyfiyyəti xarakterizə edən göstəricilər və geyim mallarına verilən əsas tələblər öz əksini tapmışdır. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin keyfiyyət səviyyəsini qiymətləndirərkən onlarda rast gəlinən nöqsanların əmələ gəlmə səbəblərini dürüst müəyyən etmək lazımdır. Tikili məmulatlarda rast gələn nöqsanları iki qrupa bölmək olar.

1. Parça nöqsanları toxunma, naxışlama və bəzəndirmək nöqsanları:

2. İstehsalat tikiş nöqsanları:

Parçanın nöqsanları barədə “Parçalar” fəslində geniş izahat verilmişdir.

Parçalarda rast gələn tikiş nöqsanları istehsalın müxtəlif əməliyyatlarında əmələ gəlir. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərdə olan nöqsanlar əhəmiyyətinə görə müxtəlif olur. Daha doğrusu, nöqsanlar məmulatın xarici görünüşünə və istismar müddətinə təsir edən nöqsanlara ayrılır. Yerinə görə görünən, görünməyən, ölüçüsünə görə xırda və iri nöqsanlar ola bilər.

Təyinatından və növündən asılı olaraq tikili məmulatların nöqsanları müxtəlif ola bilər. Beləliklə, üst paltarlarında rast gəlinən xarakterik nöqsanlardan ibarətdir: döş qatının və yaxanın qıraqlarının əyri olması, ətəklərin birinin digərindən uzun olması, yaxa və döş qatında naxışların əyilməsi, yaxanın tikiş ilmələrinin xeyli seyrək olması, döş qatında ilmələrin görünməsi, yaxalığa material əvəzinə yumuşaq materialın qoyulması /rarusin əvəzinə yumuşaq material/, döş hissəsinin kifayət qədər qabarıq olması, döş qatlarının forma eninin bərabər olması, döş qatlarının uclarını ətəklərə yatmayıb yana əyilməsi, ətəklərin ucunun aşağı qıvrılması, kürək tikişində parçanın naxışının düz gəlməməsi, astarın

parçanın altından görünməsi, qolun üst və yaxud alt hissəsini əyilməsi, ciblərin düzgün yerləşdirilməməsi, kəmərlərin əyilməsi, tikişlərin sistematik olması, düymələrin boş və yaxud çox kip tikilməsi, ilgəklərin gec açılması və bir-birindən müxtəlif məsafədə olması, ilgəyin içərisindən aralıq materialın görünməsi, astarın qısa və əyri olması şalvarın cibini və tikişinin əyri olması, şalvarın qabaq tərəfinin düzgün bükülməməsi və s.

Məlum olduğu kimi tikili mallar istehsal müəssisələrindən ticarət müəssisələrinə partiyalarla daxil olur. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin keyfiyyətinə qəbulu tikiş müəssisələrində, anbarlarda, ticarət bazalarında və mağazalarda aparılır. Tikili malların keyfiyyətə qəbulun tikiş müəssisələrində elə müxtəlif kompleks tədbirlər həyata keçirmək lazımdır ki, ticarət şəbəkələrinə keyfiyyətsiz məlumatlar daxil olmasın.

Kütləvi üsulla istehsal edilən tikili məmulatların keyfiyyəti təsdiq edilmiş standart və texniki şərtlər üzrə yoxlanılır. Burada müəyyən metodlardan istifadə etməklə ardıcılıqlara ciddi fikir verilir. Keyfiyyət nəzarət üçün uşaq geyimlərinin topdan ticarət bazalarında və pərakəndə ticarət şəbəkələrində zayediciləri əmtəəşünaslar mövcuddur. Bəzi ticarət müəssisələrində zaylaşdırıcı əmtəəşünas ştatı mövcud olmur. Bu zaman zaylaşdırıcı əmtəəşünasların vəzifəsini mağazanın əmtəəşünası, yaxud da maddi məsul şəxs yerinə yetirir. Topdan bazanın zaylaşdırıcı əmtəəşünasları bazanın fəaliyyət göstərdiyi rayonda yerləşən sənaye müəssisələrinin buraxdığı məhsulun keyfiyyətə nəzarət məqsədi ilə sistematik olaraq nəzarət yoxlamaları keçirilir. Bu tədbirlər topdan baza ilə sənaye müəssisələrinin müqavilə münasibətindən asılı olmayaraq aparılır. Keyfiyyət üzrə nəzarət yoxlaması üçün məmulatın növündən asılı olaraq fabrikdə, baza və mağazalarda mal partiyasından müəyyən miqdar məmulat götürülür.

Ticarət Nazirliyinin içtimai işə və ticarət elmi-tədqiqat institutunun, yoxlaması üçün ipək və yun parçaları üzrə 10%-dən, pambıq və kətan parçalardan olan üst paltarları üzrə 5%-dən və geyim və yatacaq dəyişikləri üzrə 3%-dən az olmayaraq nümunə götrülür. Bu nümunələr sortu təyin edilmiş ştampları

olan mal partiyasından götrülür və yoxlamanın nəticəsi faktiki olaraq mal partiyasının hamısına aid edilir.

Bu işlərin aparılması üçün zaylaşdırıcı əmtəəşünaslara bazalarda, mağazalarda və fabriklərdə zəruri şərait yaradılmalıdır. Zaylaşdırıcının stolu, stellajı yaxşı işıqlandırılmalıdır. Burada bütün zəruri avadanlıqlar olmalıdır. Yoxlamanın vəziyyətindən asılı olaraq zaylaşdırıcı əmtəəşünaslar orqanoloptik metod üçün lazım olan sadə ölçü cihazlarından tutmuş mürəkkəb laboratoriya cihazlarına kimin zəruri avadanlıqlarla təmin edilməlidir.

Ticarət müəssisələrinə daxil olan mal öz keyfiyyətinə görə qüvvədə olan texniki sənədə, nümunə etalona və s. şərtlərə uyğun gəlmədikdə qəbul edilmiş forma üzrə akt yazılır. Həmin akt ticarət təşkilatlarının və sənaye müəssisələrinin nümayəndəsi tərəfindən imzalanır. Ola bilər ki, sənaye müəssisələrinin nümayəndəsi aktı imza etməkdən imtina etsin. O zaman meydana çıxan münaqişənin həlli üçün mal ekspertiza bürosundan nümayəndə çağırılır. Mal aktının tərtibindən sonra yenidən markalanma və sorta uyğun qiymətləndirmə aparılır. Həmin malın keyfiyyətini yoxlayan zaman məmulatın dəstliyinə, tarasının markalanma qablaşdırmasının DÜİST-ə, TŞ-ə, müqaviləyə və nümunəyə uyğunluğuna da nəzarət etməlidir. Əgər yoxlama zamanı mal yararsız edilərsə, yəni standart və texniki şərtin tələbinə uyğun deyilsə mal göndərən təşkilata qaytarılır və təyin olunmuş ölçüdə cərimə tələb edilir. Ola bilsin ki, daxil olan maldakı istehsal nöqsanlarını mal göndərən təşkilat malın sortu aşağı salınmadan düzəltsin. Bunlarda hər iki tərəfin razılığı ilə nizamə salınmalıdır. Hazır məmulatın üz və astar tərəflərini yoxlayırlar, rast gələn nöqsanların ölçüsünü müəyyənləşdirirlər. Bu zaman həmin nöqsanların yerini və xarakterini düzgün qiymətləndirməyin əhəmiyyəti böyükdür. Çünki nöqsan məmulatın görkəminə və istismar müddətinə təsir edə bilər. Keyfiyyətə nəzarət yoxlamasını keçirərkən həmin məmulatın təsdiq edilmiş nümunəyə uyğunluğuna, üz və astar materialının, detalların və fornitureların düzgün seçilməsinə ciddi fikir verilir.

Məlumdur ki, ayrı-ayrı geyim məmulatının təyinatından asılı olaraq onlara verilən keyfiyyət tələbləri də müxtəlif ola bilər. Həmin tələblərin yoxlanılıb aşgar

edilməsi zamanı müəyyən edilmiş təlimatdan istifadə edilir. Bu təlimata əsasən əgər məmulatın keyfiyyəti standartlara və tələblərə uyğun deyildirsə, sənaye müəssisəsi cərimə verməli olur. Belə ki, mal keyfiyyətə qiymətləndirilən zaman, əgər keyfiyyət göstəricilərinin standartta və yaxud texniki şərt tələbinə cavab verməsi aşağı edildikdə təsdiq olunmuş nümunədən kənarlaşma üçün baza və yaxud mağaza /pərakəndə ticarət müəssisəsi/ həmin malı geri qaytarır və sənaye müəssisəsində müəyyən edilmiş ölçüdə cərimə tələb edilir.

Ticarət müəssisələrinə göndərilən /daxil olan/ malda istehsal nöqsanları tapılmışdırsa və həmin nöqsanları malın sortunu aşağı salmadan yerindəcə /ticarət təşkilatında/ düzəldilməsi mümkündürsə, ticarət müəssisəsinin razılıq ilə malı istehsal edən müəssisə həmin nöqsanları düzəldir və yenə də təlimata əsasən müəyyən edilmiş ölçüdə cəriməni ödəyir.

Baza və yaxud pərakəndə ticarət müəssisələri standart və texniki şərtədən kənar keyfiyyətsiz mal alan zaman həmin məmulatın aşağı olması tərtib edilmiş aktın bir surətini 5 gün müddətində istehsal müəssisənin aid olduğu respublikanın dövlət müfətişliyi idarəsinə göndərir. Uşaq geyimlərinin keyfiyyətinə nəzarətin metodu və qaydaları istehsal və istehlak müəssisələrində eynidir. Hazır məmulatın keyfiyyətini yoxlayan zaman üz və astar, yaxud daxili tərəflərinə baxılır və texniki sənədlərdə nəzərdə tutulan yerlər ölçülür.

Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin keyfiyyəti əsasən stollar üstündə yoxlanılır, lazım olduqda onların /üst paltarlarını/ necə oturmasını, bədii tərtibini, xarici görünüşünü və s. manikənlərə geyindirməklə keçirirlər. Baş geyimlərinin də keyfiyyətini stol üzərində, yaxud uyğun ölçülərdə olan formalara geyindirməklə yoxlayarkən onların modelini texniki məlumatlara və xarici görünüşünün təsdiq olunmuş nümunə etalona uyğunluğu, ölçüsünün, emal keyfiyyətinin bədənə düzgün oturması, materialının düzgün seçilməsi, astarı, arayılandırılması, furniturası və s. elementlərinin standart və texniki şərtlərə uyğunluğu müəyyən edilir. Hazır məmulatların keyfiyyətinə nəzarət adətən müəyyən ardıcılıqla həyata keçirilir. Palto, yarım palto, pencək, jaket və qeyri-üst geyimlərinin keyfiyyətinə nəzarət edən zaman əvvəlcə üz tərəfdən, sonra isə ayrı-ayrı detallar və sahələr

yoxlanılır. Bundan sonra məmulat manikənə geydirilir, ümumi yoxlama keçirilir, bədənə düzgün oturması, ölçüsünün düzgünlüyü müəyyənləşdirilir. Bunun ardınca manikəndə məmulatın astarının üz materialına bərkidilməsinin düzgünlüyü yoxlanılır. Məmulat manikəndən çıxarıldıqdan sonra onun hissələrinin simmetrikliliyi və yerləşmələri yoxlanılır. Bunun ardınca astar hissələrinin emal keyfiyyəti nəzərdən keçirilir.

Məmulatın keyfiyyətindən və növündən asılı olaraq keyfiyyətinə nəzarət və yoxlama metodları da müxtəlif olur. Ümumiyyətlə, bu şərtlərdən asılı olmayaraq bütün tikili məmulətlərdə keyfiyyətə nəzarət və yoxlamalar müəyyən edilmiş ardıcılıq üzrə aparılır.

Texniki məmulatların sortunu təyin edən zaman istehlak xassəsinə verilən tələblər /xarici görünüşü bədənə oturması/ hazırlanması və xammalına verilən standart tələblər əldə əsas götürülür. Bunun üçün məmulata aid texniki sənədlərdən /standartlar/ texniki şərtlər, modelə aid texniki məmulatlar, konfeksiya kartasından və eləcə də təsdiq edilmiş nümunələrdən istifadə edilir.

Yeniyetmələr üçün olan geyimləri 1-ci və 2-ci sortlarda buraxıla bilər. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin sortu xarici görünüşündə, məmulatın bədəndə oturmasında, materialın xarici görünüşü və tikiş istehsal proseslərində baş verən nöqsanlardan asılı olaraq təyin edilir. Standartda yeniyetmələr üçün olan geyimlərin nöqsanlarını buraxıla bilər və buraxıla bilməyən nöqsanlara ayırırlar. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin 1-ci və 2-ci sortunda buraxıla bilməyən nöqsanlara aşağıdakılar aiddir:

Hər bir sənaye müəssisəsi istehsal olunan məhsulların keyfiyyəti üçün zəmanət verirlər. Lakin buna baxmayaraq yenə də keyfiyyəti aşağı olan, xüsusi ilə texnoloji emal üzrə və material üzrə nöqsanları çox olan məmulatlar ticarət şəbəkəsinə gəlib çıxa bilər. Odur ki, ticarət müəssisələrinə bütün növ sənaye məhsullarını qəbul edərkən yoxlamaq və keyfiyyətsiz mal göndərən təşkilatları cərimə etmək hüququ verilir. Keyfiyyətsiz mal qəbul etmək və satmaq üzrə də ticarət müəssisə və təşkilatları məhsuliyət daşıyırlar. Onlar ticarətə daxil olan xalq istehlakı mallarının keyfiyyətli olmasını təmin etmək üçün cavabdehdir.

Bir qayda olaraq istehsal müəssisələrində texniki nəzarət şöbəsinin işçiləri uşaq geyimləri əsasən xarici əlamətlərə və fiziki mexaniki xassələrə görə yoxlayıb qəbul edirlər. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin standartla uyğun olmasını təmin etməklə yanaşı onlarda əmələ gələn nöqsanların da olduğunu nəzərə almaq lazım gəlir. Odur ki, ticarət təşkilatlarında əmtəəşünaslar tikili mallarda rast gələ bilən nöqsanların növünü, xarakterini, məmulatın keyfiyyətinə təsir dərəcəsini, həm də onların əmələ gəlməsi səbəblərini və aradan qaldırılması yollarını araşdırmağı bacarmalıdırlar.

Ticarət təşkilatlarında yeniyetmələr üçün olan geyimlərin keyfiyyətini yoxlamaq üçün xüsusi yer və şərait olmalıdır. Həmin iş yerində qaydaya görə stol, stul, manikənlər, ölçü vasitələri, standartlar, texniki təsvir sənədləri, müqavilə sənədləri, mal nümunələri, etalonu və i.a. vardır. Burada sadə orqonoleptiki yoxlama aparıldığı üçün adi lentadan, xətkəşdən, lupadan, təbaşirdən və s. istifadə edilir.

Ümumi qaydaya görə geyimləri və digər məmulatları yoxlayarkən əgər 3%-ə qədər keyfiyyətsiz mal aşqar edilərsə, onda qəbul dayandırılır mal göndərəndən həmin nöqsanları düzəltməyi tələb edir. Əgər nöqsanlar mal göndərənlər tərəfindən vaxtında düzəldilirsə onda nöqsana görə mal göndərəndən 2%, əgər nöqsanlar vaxtından gec düzəldilirsə 20%-ə qədər cərimə tələb edilir. Standarta, etalona, müqavilə şərtlərinə uyğunsuzluq çox olarsa onda təsdiq edilmiş qayda üzrə akt tərtib edilir. Ümumiyyətlə tikili malların keyfiyyətə qiymətləndürülməsi metodları QOST 4103-63 əsasında müəyyən edilir. Həmin standartda gösərilir ki, bütün istehsalçı müəssisələr buraxdığı tikili məmulatların keyfiyyətini yoxlamalı və markalamalıdır. Bununla yanaşı həmin müəssisələr öz məhsullarının keyfiyyəti üçün zəmanət verməlidir. Lakin alıcı təşkilatlar da daxil olan malların keyfiyyətini nəzarət qaydası ilə yoxlamalıdır. Nəzarət üçün seçmənin həcmi sifarişçi təşkilat ilə razılaşdırılır.

Bu standartda uşaq geyimlərinin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi bölməsində göstərilir ki, keyfiyyətə yoxlama zamanı 20-dən çox əlamət aşağıdakı ardıcılıqla yoxlanılır:

Geyimin xarici görünüşünün təsdiq edilmiş etalon nümunəyə uyğunluğu, üz, astar, materialının, bəzəyinin, furnituranın düzgün seçilməsi: Geyimlərin insan bədənində oturmağı düzgünlüyü, düymə və furnitura detallarının tikilməsi davamlığı, emalının keyfiyyəti və nəhayət məmulatın markalanması və qablaşdırılması keyfiyyəti yoxlanılır.

Göstərilən bütün məmulatların yoxlanması qaydası və onların xarakterizə edilməsi üçün əsas əlamətləri də standartda verilmişdir.

Buradan aydın olur ki, hər bir modeldə və ya hər bir mal gündərən üzrə ayrı-ayrı məmulatların keyfiyyətini nəzərdən keçirib bir buraxış işi mövzusunda xarakterizə edilməsi mümkün deyildir. Odur ki, sualı izah etmək üçün yeniyetmələr üçün olan geyimlərin keyfiyyətə qəbulu aktlarının tərtibi və məzmunu haqqında məlumat verməklə kifayətlənirik.

Məmulatın ətəyində və çiyində olan ayrılıq: latekanın dartılması, üst boyunluğun dartılması və yaxud artıqlığı, boyunluğun əyilməsi və qurtaracağına zəif olması, qolların qabaq və yaxud arxa hissəsində kənarlaşması, qolların öz yerində düzgün oturmaması, qol tikişinin ayrılığı, bir tərəfdən digər tərəfin üstünə keçməsi və yaxud əksinə.

Şalvarın yan hissəsində və addım tikişlərində ayrılıq: astar və yaxud istilik verici qatın üz materialına düzgün birləşdirilməməsi, məmulatda və hissələrində diqqət cəlb edən deformasiya, eləcə də digər istehsal tikiş nöqsanları: Modelin texniki sənədində nəzərdə tutulmuş aralıq qatının olması: xarici tikiş xətləri üçün işlədilən sapların rənginin kəskin fərqlənməsi:

ipək, yaxud sintetik sapların pambıq sapla əvəz edilməsi:

məmulatın açıq hissəsində tiftik və naxışların uyğunsuzluğu:

nümunənin bədi-estetik göstəricilərinin uyğunsuzluğu:

Yoxlama zamanı müəyyən edilmiş nöqsanların ölçülərinin norma göstəricilərindən və səviyyədə kənarlaşmadan aslı olaraq uşaq geyimlərinin 1-ci və 2-ci sortda aid edilir. Məmulatın hissələrində və detallarında nöqsanların harada yerləşməsindən aslı olaraq görünən və görünməyən nöqsanlara ayrılır:

Bu nöqsanlar tikili məmulatların sortlaşdırılması üçün olan DÜİST-də ətraflı şərh olunmuşdur. Sortlaşdırma zamanı məmulatda olan gizli nöqsanlar nəzərə alınmır. Bütün tikili məmulatların 1-ci sortundan görünən heç bir nöqsan olmamalıdır, daha doğrusu 1-ci sortda aid olan tikili məmulatlar müəyyən olunmuş standartlar, yaxud texniki şərtin tələbinə və təsdiq edilmiş nümunəyə tamamı ilə uyğun olmalıdır. Bundan başqa 1-ci sort tikili məmulatlarda 3 addan çox olmayan əhəmiyyətsiz istehsal tikiş nöqsanlarına icazə verilmir /bu standartda cədvəl formasında göstərilmişdir/.

Yeniyyətələr üçün olan geyimlərin 2-ci sortunda buraxıla bilən nöqsanlar da cədvəl halında verilmişdir. Həmin standartda uyğun olaraq 2-ci sort tikili məmulatlarda 5 addan artıq istehsal tikiş nöqsanlarına yol verilmir.

Parçaların keyfiyyətinə təsir edən amillər uşaq geyimlərinin də keyfiyyətinin formalaşmasına böyük təsir göstərir. Həmin amillər yekun bəzək əməliyyatlarının xarakteri, parçaların bükülməsi, standartın tələblərinə uyğun olaraq qablaşdırılması və markalanması, həmçinin onların daşınması, saxlanması və sair amillər də aiddir.

Aralıq üçün materiallar paltarla upruqluq, bərklik və s. üçün işlədilir. Bura yan /döş, ətək/ üçün bərklikverici / kətan, tük, yarımkətan, pambıq/, tük parça, flizelik, cuna, tesma və s. aiddir. Yeniyyətələr üçün olan geyimlərin istehsalında işlənən bərkidici-birləşdirici material kimi müxtəlif ipək, kaprpon, yun, pambıq saplar, müxtəlif yapışqanlar və s. işlədilir. Bəzək materiallarına sap, iplik, muncuqlar, şüşə lifləri krujeva, tül, qaytan, lent, düymələr və s. aid edilir.

Frunturaya-düymələr, ilmələr, toqqalar, saplar knopkalar və s. daxildir. Yeniyyətələr üçün olan geyimlərin kütləvi surətdə istehsalı müəyyən ardıcılıqla başa çatdırılır. Burada modelləşdirmə, quraşdırma parçaların biçilməyə hazırlanması və biçilməsi, məmulatın tikilməsi və son bəzək əməliyyatları.

Dəst halda olan tikili məmulatlarda sort hər bir məmulat üçün ayrıca təyin edilir. Bu zaman ola bilsin ki, həmin dəstə daxil olan məmulatlardan biri aşağı sortda endirilsin. Ümumiyyətlə, 1-ci və 2-ci sortda aid olan tikili məmulatlarla materialın xarici görünüşünün yerli nöqsanlarına yol verilə bilər. Uşaq geyimlərinin sortunu müəyyən edilmiş nöqsanların ümumi miqdarına əsasən DÜİST-71 cədvəli üzrə

təyin edilir ki, bu standart “Məişət təyinatlı tikili məmulatların sortlaşdırılması”-na aiddir. Beləliklə, yadda saxlamaq lazımdır ki, 1-ci sort tikili məmulatlarda materialların xarici görünüşündə yayılmış nöqsanlara yol verilmir. 2-ci sort məmulatlarda isə təsdiq olunmuş etalona uyğun nöqsanlar buraxıla bilər.

Məmulatın astarının xarici görünüşünün yerli nöqsanları materialları bütöv əhatə etməsə, sortla aid olan məmulatlarda nəzərə alınmır. Məmulatın astarında olan xarici görünüşünün yayılmış nöqsanları təsdiq edilmiş etalona uyğun olaraq buraxıla bilər. Uşaq geyimlərinin sortunu təyin edən zaman baş verən mübahisəli halların həll edilməsi üçün materialların xarici görünüş nöqsanları üzrə hazırlanmış etalondan və müəyyən olunmuş qaydada təsdiq edilmiş məmulat nümunəsindən istifadə edilir.

1-ci və 2-ci sort tikili məmulatlarda boyaq lövhələrinin olmasına icazə verilmir.

Yuxarıda göstərilənlərdən fərqli olaraq dövlət keyfiyyət nişanı ilə hazırlanmış tikili məmulatlarla əlavə tələblər də verilir ki, bunlar barədə təsdiq edilmiş müvafiq normativ texniki sənədlərdə məlumat verilir. Deməli onların keyfiyyətilə qiymətləndirilməsində həmin məmulatlar əsas kimi qəbul edilməlidir.

II FƏSİL-Təcrübi hissə

2.1. Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin çeşid ekspertizası

Ümumiyyətlə, yeniyetmələr üçün olan geyimlərin hər bir növü üzrə çeşidinə xarakteristika verməzdən əvvəl ilk növbədə uşaq geyimlərinin ən əsas üsulla dəyişilməsi ilə ümumi əlamətləri ilə tanış olmaq daha məqsədə uyğun olar. Odur ki, ədəbiyyat mənbələrinə müraciət etsək görürük ki, tikili mallar nəraşlıqə görə 5 sinfə ayrılır /bu barədə işin təcrübəvi hissəsinin 1-ci sualında məlumat verilmişdir/. Burada isə yeniyetmələr üçün olan geyimlərin növlərinə, fasonuna, siluetinə, biçilməsinə, formasına fasonunun mürəkkəblik dərəcəsinə və nəhayət ayrı-ayrı artikullarına görə daxil olan qalın üst geyimlərinin çeşidinə xarakteristikasına veriləcəkdir.

Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin növlərinə görə xarakterizə edildikdə əsasən onun növ müxtəlifliyini göstərən əlamətlər üzrə bölünməsi vacibdir. Burada məmulatın adı, fasonu, mürəkkəbliyi aiddir. Fason məmulatın siluetini, biçilməsini, məmulatın formasını və onun emal edilməsi dərəcəsinə xarakterizə edir. Siluetinə görə tikili mallar, o cümlədən qadın yüngül donları bədənə yapışma dərəcəsinə görə kip yapışan, yarım yapışan, sərbəst və düz formalı olurlar. Geyimlərin biçilməsi dedikdə əsasən onun qol yerinin və boğaz hissəsinin biçilməsi, boyunluğunun forması və düymələnməsi qaydası ilə xarakterizə olunur. Qolunun biçilməsinə görə qadın donları tikilmiş, reqlaq, bütöv biçilmiş və yaxud kimano, yarımreqlan, yarımkimano kimi biçilmiş olanlara ayrılır. Boyunluğunun formasına görə qadın donları düz, dairəvi mal formalı, düymələnməsinə görə bir yaxalı, iki yaxalı, iki tərəfli və s. boğaz yerinin kəsilməsinə görə isə kvadrat, qayığa bənzər, dairəvi və s. formalı olurlar. Don kostyumlarda yubkasının biçilməsi də düz, genişləndirilmiş, aşağıdan get-gedə daralmış və s. biçimdə istehsal edilirlər.

Geyimlərin, o cümlədən qadın donlarının forması ciddi, idman və fantazyala ola bilər. Emalına görə də donlar biri-birindən fərqlənirlər. Mürəkkəblik dərəcəsi

qadın geyimləri üçün ən xarakterik əlamət sayılır. Bu baxımdan uşaq geyimlərinin 10-dan çox mürəkkəblik dərəcəsinə görə uşaq geyimlərinin xarakterizə edilməsində əsas əlamət kimi onun konstruksiyasının mürəkkəbliyi və onun emal edilməsi prosesində əl əməyinin tutumu əsas götürülür. Bu qrup geyimlərin mürəkkəblik dərəcəsi üzrə qrupu onun normativ texniki sənədlərində modeli və artikulunun təsvir edilməsi zamanı qeyd edilir ki, bunun da qiymətə təsiri vardır. Qadın donlarının çeşidinin təhlil edilməsində onun istehsalına sərf edilən parçalar lifinin növünə, quruluşuna kimi əlamətlərinə, tərtibatına və s. görə müxtəlif olur. Bu baxımdan donlar pambıq, kətan, yun, irək parçalarından istehsal edilir. Bunların içərisində də qadın yüngül donları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan da yüngül donların istehsalında pambıq və ipək parçaları xüsusi yer tutur. Belə yaxşı görünüşə malik olmaqla, əzilməyən yaxşı hava keçirən, atmosfer təsirlərinə kifayət qədər dözümlü, yaxşı yuyulan, yaxşı ütülənən və forma qəbul edən xassələrə malikdir. Bununla yanaşı qadın donlarının istehsalında xalis pambıq və ipək parçalarla yanaşı pambıqla lavsanın, kətanla kimyəvi liflərinin qarışığından istehsal olunan parçalardan da istifadə edilir. Son vaxtlar qadın donlarının istehsalında trikotaj polotnolarından da istifadə edilməyə başlanmışdır ki, bunlarda don məmulatlarının çeşidinin artırılmasına geniş imkan verir.

Geyilməsi xarakterinə görə gündəlik, çıxış üçün və yay mövsümü donlara ayrılır. Həm qadınlar və həm də qızlar üçün istehsal edilən donlar bütün ölçülərdə, boylarda, doluluqlarda və fasonlarda istehsal edilir.

Ümumiyyətlə ədəbiyyat mənbələrinə görə qadın yüngül geyimləri donlara, bluzkalara, yubkalara və digər don məmulatlarına bölünürlər. Lakin yüngül donlar qrupu öz daxilində don / paltolara, don-kostyumlara, sarafanlara, xalatlara, plyaj ansambllarına, don-xalatlara və geyim altı çexollara bölünür. İşdə isə əsasən qadınlar üçün istehsal edilən donlardan və bəzi yüngül don məmulatlarından söhbət aparılır.

Donlar yarımqrupuna aid olanlar öz növbəsində xüsusi təyinatlı olanlara, don paltolara, don kostyumlara, sarafanlara, xalatlara və s. ayrılır. Donlar fasonun müxtəlifliyinə görə bu yarım qrupa daxil olan məmulatlardan asanlıqla

fərqlənir. Gündəlik təyinatlı olan qadın donları formasının daha ciddiliyinə, nisbətən az bəzəndirilmə əməliyyatlarından istifadə edilməsinə, istifadəsinin maksimum rahatlığına, istifadə edilən xammateriallarının geyilməyə qarşı davamlı olmasına və s. görə fərqlənir. Gəzinti məqsədli qadın donları formasına görə çox müxtəlifdir. Bu baxımdan gəzintili məqsədli qadın donları ciddi və fantaziyalı, əl-əlvan formalı, incə, romantik, folklor və s. formalarda istehsal edilir. Fasonlarına görə qadın donları qol yeri və boynunun biçilməsinə görə bir-birindən fərqlənir. Silüetinə görə bədənə kip yapışan, az yapışan, sərbəst donlara ayrılır.

Sarafan: bir növ biçilməsinə görə göri donu xatırladır, lakin qolsuzdur, adətən boyunluğu olmur. Sarafanı buluzka ilə və yaxud da jaket ilə geyirlər.

Bulzka: formasına və biçilməsinə görə donun yuxarı hissəsinə oxşayır. Bunların yaxası kəsilmiş və yaxud da bütöv olur, ya qabaqdan və yaxud da arxa tərəfdən düymələnən olur, qollu və yaxud qolsuz, boyunluğu, boyunluqsuz istehsal edilir. Buzkanı və yubkanı altına qoymaqda və yaxud da üstünə salmaqla geyirlər.

Don-paltolar. Bu don fasonlu olmaqla ancaq yuxarıdan ayağa qədər qabaq tərəfdən açıq olur. Düyməli və düyməsiz olmaqla uzun və yaxud qısa qollu biçilir. Xarici görkəminə görə astarsız yüngül paltolar lakin konstruksiyasına, emalına və istifadə edilən xammaterialının növünə görə dondur. Bunu yüngül geyim növlərinin üstündən geyirlər. Əsas məqsədi isə istilik vermək üçün və yaxud da don kostyumla yaratmaq üçündür. Bunların istehsalı üçün əsas xammaterial kimi parça, trikotaj polotnosu, süni gönlər, zamuş və s. kimi materiallar istifadə edilir. Belə materialların 1-2 m-nin çəkisi don və palto üçün istifadə edilən materialların çəkili arasında tərəddüd edir ki, bu da yüngüllük yaratmalıdır.

Xalat: iki yaxalı olmaqla yaxasının biri digərinin üstünə çox çıxı bilər. Adətən xalatlar sərbəst silüetli olmaqla uzun biçilirlər, düymələnən və kəmərlə bağlanmalı olur. Bəzi hallarda xalatları isti astarlı da istehsal edirlər ki, bunlar bəzən də üst geyimi kimi milli geyim növünü də xatırladır. Səhər geyimi üçün olan xalatlar ipək parçadan və yaxud astarlı trikotaj polotnosundan istehsal edilir ki, buna da peniyuar deyilir.

Don-xalatlıları: donun növ müxtəlifliyi olmaqla qabağı açıq tipli və düyməli istehsal edilir. Bunların istehsalında istifadə edilən xammateriallardan istehsalına sərf edilən materiallarda olduğu kimidir.

Don-kostyumlar: dəst formalı geyimdir. Bunun tərkibinə astarsız jaket və yubka daxildir. Bəzən yubka əvəzinə ya sarafan və yaxud don daxildir. Xammaterialına görə ən çox pambıq parçadan, ipək parçadan, kətan və digər parça növləri istehsal edilir. Əvəllər respublikamızda bu qrup geyim növləri republikanın tikiş sənaye ticarət birliyində istehsal edilirdi və son illər qadın donlarının istehsalı sahəsində xeyli işlər görülmüşdür. Belə ki, istehsal olunan donların fasonları yeniləşdirilmiş, modelləri artırılmış və keyfiyyət göstəriciləri nisbətən yaxşılaşdırılmışdır. İndi əhali tərəfindən bu müəssisənin istehsal etdiyi məhsulların bəziləri haqqında müsbət rəylərin olmasına baxmayaraq I ildir ki, bu müəssisədə qadın yüngül donları istehsal edilir. Ötən il respublika qarışıq malları ticarəti idarəsinə bu növ geyimlərdən daxil olanlarının bəzilərinin aşağıda çeşidini xarakteristikası verilmişdir.

Fason B-889. Bunun xammaterialı velyur tipli parçadan olub uzunqollu, beli kəmərlə və yaxud kəmərsiz konstruksiyada istehsal edilir, cibləri gizli formadadır. Bunun istehsalına parçanın artikulu SQ-İ 238-dir, parçanın eni 150 sm-dir. Bu geyim növünün gözəl xarici görkəmi vardır.

Siluetinin formasına görə həm bədənə kip yapışan və yarımıyapışan konstruksiyada istehsal edilir.

Fason B-907. qadın donunun istehsalında müxtəlif bədii tərtibatlı trikotaj adlı materialdan istehsal edilib, biçməli dayaqlı boyunluğu, kəmərlə və kəmərsiz konstruksiyalardır. Parçasının artikulu 7004-dür, eni 145 sm-dir. Məmulatın ətəyi genişləndirilmiş formaya malik olmaqla cibsiz istehsal edilir. Bu fasonlu qadın donlarının 48-52 ölçülərdə hazırlanmışdır.

Fason B-930 . Bunun istehsalında trikotaj materialından istifadə edilir. Materialın rəngi bir toplu və basmanaxışlıdır. Kimano, biçimli, vorotniki enli və arxaya qatlanan, qısa qollu, ətəyi genişləndirilmiş, kəmərlə və kəmərsiz istehsal

edilir. Materialın artikulu KK-4127 və parçanın qrupu isə 69-dur. Parçanın eni 155 sm-dir. Preyskurant nömrəsi 138-1984 / 48-dir.

Fason B-931. Bunun da istehsalında trikotaj materialından istifadə edilir. Kimano biçimli, qollu və qolsuz kəmərlili və kəmərsiz istehsal edilir. Ətəyi geniş formalıdır, cıbsızdır, boyunluğu arxaya qatlanan açıq yaxalı və düymələnən konstruksiyada istehsal edilir. Materialının artikulu ST İ 23 İ, qrup №-si isə 69-dur, 48-52 ölçülərdə istehsal olunur.

Fason B-889. Bunun da istehsalında trikotaj parçalarından istifadə edilmişdir, astarı vardır. Parçasının artikulu ST-1238, qrupu 69-dur, parçanın eni 150 sm-dir. Donun boyunluğu arxaya qatlanan, bəziləri qollu və bəziləri isə qolsuz, reqlan və kimano biçimli, açıq yaxalı, bədənə kip yapışan və yarım yapışan konstruksiyalarda istehsal edilir. Ticarət təşkilatına 50-52 ölçülərdə daxil olur.

Fason B-716. Bu qadın yubkasıdır, üz materialı 3555 artikulu xalis yun parçasındandır. Parçanın eni 139 sm və qrup №-si 57-dir. Müxtəlif rəng topolarından istifadə edilir. Bu geyim əşyası müxtəlif konstruksiyalarda istehsal edilir. Ətəyi genişləndirilmiş və əsasən cıbsız və kəmərsiz istehsal edilir. Bu yuxarıda göstərilən modelli qadın yüngül donlarından başqa 1998-1999 cu illərdə göstərilən artikullarda da yəni

Art:400128-12: 400512-: 400401-4: 401012-3: 400810-25:

410128-12: 410112-13: 411213-04: 421321-12: və 420322-06 qadın yüngül donları: Qr-5207-0207 artikulda peniyuarları, 5142r-0205 artikulda pltaaj çimərlik ansanblı və s. kimi daxil olmuşdur.

1998-ci ildə isə yerli ticarət təşkilatlarına aşağıdakı göstərilən artikullarda qadın donları daxil olmuşdur.

Art: 400413-1: 420713-4: 410813-2: 421224-25: 417226-4:

421424-06: 410425-07: 410812-23: 400128-12: 400810-25.

2.2.Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin keyfiyyətinin ekspertizası.

Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin idarə olunması sistemində keyfiyyətə nəzarət əsas yerlərdən birini tutur.

Geyimlərin keyfiyyətinə nəzarət dedikdə, məmulatın keyfiyyət göstəricilərinin normativ-texniki sənədlərdə göstərilən tələblərə uyğunluğunun yoxlanması başa düşülür.

Ticarətə daxil olan yeniyetmələr üçün olan geyimlərin keyfiyyətinə nəzarət mal partiyasının qablaşdırılmasının başdan-başa yoxlanması ilə başlanır. Əgər qablaşdırmada səhvlər aşkar edilərsə, istehsalçı firma məhsulu təzədən qablaşdırmalıdır.

Yarlıqların rekvizitləri və məmulatın əsas ölçüləri seçmə üsulu ilə yoxlanır. Əgər yarlıqların rekvizitləri ilə məmulat arasında uyğunsuzluq aşkar edilərsə, başdan-başa yarlıqların nəzarəti həyata keçirilir. Məmulatın ölçülərinin standartta uyğun gəlməməsi zamanı partiyada həmin ölçüdə olan bütün məmulatlara baxış keçirilir, onlar yararlıları ilə əvəz edilir və yaxud kiçik ölçüyə keçirilir. Məmulatın xarici görünüşü, bədənə oturma keyfiyyətinə, tətbiq olunan materialların və texnoloji emalın keyfiyyətinə nəzarət başdan-başa və yaxud seçmə üsulu ilə həyata keçirilir. Seçmənin həcmi standart tələblərinə uyğun müəyyən edilir.

Geyimlərin sortu, keyfiyyətə nəzarətin nəticələrinin normativ-texniki sənədlərdə sortlara qoyulan tələblərlə müqayisə etməklə təyin edilir.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin sortu məmulatın xarici görünüşünə baxış zamanı aşkar edilən nöqsanların əhəmiyyətindən, miqdarından və yerindən asılı olaraq müəyyən olunur.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyim məmulatları 1-ci və 2-ci sortlara ayrılır. Məhsulların sortlaşmasına aid standart sənədlərdə qoyulan tələblərə uyğun olmayan məmulatlar çıxdaş edilir.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin sortlaşdırılması zamanı aşağıdakı istehlak xassələrinə diqqət yetirilir: xarici görünüş, məmulatın fiqura oturması, məmulatın ölçülərinin normativ-texniki sənədlərə uyğunluğu, tətbiq olunan materialların və texnoloji emalın keyfiyyəti. Normativ-texniki sənədlərdə məmulatın keyfiyyətinə nəzarətin nümunə-etalon üzrə aparılması vacibliyi qeyd olunur.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin sortu məmulatın xarici görünüşündə, onun fiqura oturmasında olan nöqsanlardan, istehsal-tikiş nöqsanlarından, həmçinin materialın xarici görünüşündə olan nöqsanlardan asılı olaraq təyin edilir.

Normativ-texniki sənədlərdə yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin bütün nöqsanları aşağıdakı qruplara bölünür: məmulatın xarici görünüşündə olan nöqsanlar, istehsal-tikiş nöqsanları və materialın xarici görünüşündə olan nöqsanlar.

Məmulatın xarici görünüşündə və fiqura oturmasında olan nöqsanlara 1-ci və 2-ci sortlu məmulatlarda yol verilmir.

İstehsal-tikiş nöqsanları məmulatın hazırlanması prosesində yaranır. Bu nöqsanlar ayrı-ayrı əməliyyatların dəqiq yerinə yetirilməməsi, maşınların düzgün işləməməsi və s. səbəblərdən baş verə bilər.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin aşağıdakı kimi istehsal-tikiş nöqsanlarına rast gəlmək olar: yaxalılıqın ucunun müxtəlif endə olması, qoşa detalların qeyri-simmetrik yerləşməsi, detallarda materialın naxışının uyğun gəlməməsi vəs. Müxtəlif növlü 1-ci və 2-ci sort geyim məmulatlarında bu nöqsanların ölçüsü və sayı normativ-texniki sənədlər üzrə normalaşdırılır.

Məmulatın xarici görünüşünü, estetik və istismar xassələrini pisləşdirməyən istehsal-tikiş nöqsanlarını sortlaşdırmada nəzərə almırlar.

Geyimlərin hazırlandığı materialda olan nöqsanlar məmulatın xarici görünüşünə və keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir.

1-cvi sortlu parçalarda normativ-texniki sənədlər üzrə yol verilmiş yayılmış nöqsanlar, 1-ci sortlu qadın geyim məmumatında da buraxıla bilər.

Normativ-texniki sənədlər üzrə 2-ci və 3-cü sort materiallarda yol verilmiş nöqsanlar isə 2-ci sortlu hazır məmumatda buraxıla bilər. Bir sortla qiymətləndirilmiş hazır geyim məmumatında, 1-ci, 2-ci, və 3-cü sort materialda yol verilən bütün yayılmış nöqsanlar buraxıla bilər.

Tikili məmumatlarda yerli nöqsanlara da rast gəlinə bilər: əriş və arğac saplarının qalınlaşması, qoşalaşması, naxışların çox hiss olunan ayrılığı, yağ, çirk ləkəsi və s. Normativ-texniki sənədlərdə 1-ci və 2-ci sortlu məmumatların materiallarında yol verilə bilən yerli nöqsanların ölçüsü və miqdarı göstərilir.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin sortlaşmasına materialda olan nöqsanın yeri də təsir edir (məmumatın örtülü detalında və hissəsində olan nöqsanlar nəzərə alınmır). Normativ-texniki sənədlərdə qadın geyimlərinin örtülü hissə və detallarının siyahısı verilir: yaxaaltı hissə, alt yaxalıq, məmumatın bəzək detalları ilə örtülən hissələri, qalın astar, yubkanın astarı vəs.

1-ci sortda heç bir nöqsanı olmayan, yaxud normativ-texniki sənədlərdə 1-ci sort üçün yol verilən miqdarda istehsal-tikiş və material nöqsanlarına malik olan qadın geyim məmumatları aid edilir. Bu zaman ölçüsü standartdakı göstəricilərdən böyük olan yalnız 3-ə qədər istehsal-tikiş nöqsanlarının buraxılmasına yol verilir.

2-ci sortda isə standart sənədlərdə 2-ci sort üçün yol verilən sayda nöqsanlara malik olan geyim məmumatları aid edilir. Bu sortda ölçüləri standart göstəricilərini aşan 5 adda nöqsanın buraxılmasına yol verilir.

Bütün ticarət müəssisələrində olduğu kimi burada da məhsul ticarətə göndərməzdən əvvəl, keyfiyyətə yoxlanılır və Standart tələblərinə uyğun hazırlandığı yəqin etdikdən sonra onları qəbul edirlər. Hər bir sənaye müəssisəsi istehsal olunan məhsulların keyfiyyəti üçün zəmanət verirlər. Lakin buna baxmayaraq yenə də keyfiyyəti aşağı olan, xüsusi ilə texnoloji emal üzrə və material üzrə nöqsanları çox olan məmumatlar ticarət şəbəkəsinə gəlib çıxa bilər. Odur ki, ticarət müəssisələrinə bütün növ sənaye məhsullarını qəbul edərkən

yoxlamaq və keyfiyyətsiz mal göndərən təşkilatları cərimə etmək hüququ verilir. Keyfiyyətsiz mal qəbul etmək və satmaq üzrə də ticarət müəssisə və təşkilatları məhsuliyət daşıyırlar. Onlar ticarətə daxil olan xalq istehlakı mallarının keyfiyyətli olmasını təmin etmək üçün cavabdehdir.

Bir qayda olaraq istehsal müəssisələrində texniki nəzarət şöbəsinin işçiləri uşaq geyimləri əsasən xarici əlamətlərə və fiziki mexaniki xassələrə görə yoxlayıb qəbul edirlər. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin standartla uyğun olmasını təmin etməklə yanaşı onlarda əmələ gələn nöqsanların da olduğunu nəzərə almaq lazım gəlir. Odur ki, ticarət təşkilatlarında əmtəəşünaslar tikili mallarda rast gələ bilən nöqsanların növünü, xarakterini, məmulatın keyfiyyətinə təsir dərəcəsini, həm də onların əmələ gəlməsi səbəblərini və aradan qaldırılması yollarını araşdırmağı bacarmalıdır.

Ticarət təşkilatlarında yeniyetmələr üçün olan geyimlərin keyfiyyətini yoxlamaq üçün xüsusi yer və şərait olmalıdır. Həmin iş yerində qaydaya görə stol, stul, manikenlər, ölçü vasitələri, standartlar, texniki təsvir sənədləri, müqavilə sənədləri, mal nümunələri, etalonu və i.a. vardır. Burada sadə orqonoleptiki yoxlama aparıldığı üçün adi lentadan, xətkəşdən, lupadan, təbaşirdən və s. istifadə edilir.

Ümumi qaydaya görə geyimləri və digər məmulatları yoxlayarkən əgər 3%-ə qədər keyfiyyətsiz mal aşgar edilərsə, onda qəbul dayandırılır mal göndərəndən həmin nöqsanları düzəltməyi tələb edir. Əgər nöqsanlar mal göndərənlər tərəfindən vaxtında düzəldilirsə onda nöqsana görə mal göndərəndən 2%, əgər nöqsanlar vaxtından gec düzəldilirsə 20%-ə qədər cərimə tələb edilir. Standarta, etalona, müqavilə şərtlərinə uyğunsuzluq çox olarsa onda təsdiq edilmiş qayda üzrə akt tərtib edilir. Ümumiyyətlə tikili malların keyfiyyətə qiymətləndürülməsi metodları QOST 4103-63 əsasında müəyyən edilir. Həmin standartda göstərilir ki, bütün istehsalçı müəssisələr buraxdığı tikili məmulatların keyfiyyətini yoxlamalı və markalamalıdır. Bununla yanaşı həmin müəssisələr öz məhsullarının keyfiyyəti üçün zəmanət verməlidir. Lakin alıcı təşkilatlar da daxil olan malların keyfiyyətini

nəzarət qaydası ilə yoxlamalıdır. Nəzarət üçün seçmənin həcmi sifarişçi təşkilat ilə razılaşdırılır.

Bu standartda uşaq geyimlərinin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi bölməsində göstərilir ki, keyfiyyətə yoxlama zamanı 20-dən çox əlamət aşağıdakı ardıcılıqla yoxlanılır:

Geyimin xarici görünüşünün təsdiq edilmiş etalon nümunəyə uyğunluğu, üz, astar, materialının, bəzəyinin, furnituranın düzgün seçilməsi: Geyimlərin insan bədəninə oturmağı düzgünlüyü, düymə və furnitura detallarının tikilməsi davamlığı, emalının keyfiyyəti və nəhayət məmulatın markalanması və qablaşdırılması keyfiyyəti yoxlanılır.

Göstərilən bütün məmulatların yoxlanması qaydası və onların xarakterizə edilməsi üçün əsas əlamətləri də standartda verilmişdir.

Buradan aydın olur ki, hər bir modeldə və ya hər bir mal gündərən üzrə ayrı-ayrı məmulatların keyfiyyətini nəzərdən keçirib bir buraxış işi mövzusunda xarakterizə edilməsi mümkün deyildir. Odur ki, sualı izah etmək üçün yeniyetmələr üçün olan geyimlərin keyfiyyətə qəbulu aktlarının tərtibi və məzmunu haqqında məlumat verməklə kifayətlənirik.

Təcrübəvi materiallardan göründüyü kimi daxil olan uşaq geyimlərinin markalanması və qablaşdırılmasında təlm-tələsikliyə, başdansovduluğa da yol verilir. Bununla bərabər digər səbəblərdə vardır ki, başlıcası peşəsinə yaxşı bilən bacarıqlı kadrların olmasına ehtiyac vardır. Mürəkkəb texnoloji əməliyyatdan baş çıxaran, istifadə edilən xammaterialın istehlak xassələrini yaxşı bilən müasir texnologiya ilə yaxından tanış olan mütəxəssislərdə çox lazımdır. Bu baxımdan ticarət müəssisələrinin istehsalata təsiri çox böyük olmalıdır. Həm xalqın tələbatının öyrənilməsi və sifarişlərin verilməsində səriştə və bacarığın keçid ərəfəsində ticarət təşkilatının fəaliyyəti geniş olmalıdır.

2.3.Sınaq nəticələrinin riyazi-statistik üsulla hesablanması.

Hazırda yun və yarımyun parçalarından olan tikili malların istehlak xassələrinin öyrənilməsində və eksperimentin planlaşdırılmasında riyazi metodlardan istifadə edildikdə xassələri proqnozlaşdırmaq və optimal nəticələr əldə etmək mümkün olur.

Bu məqsədlə elmi tədqiqat işində planlaşmanın rototabelli riyazi metodunun ikinci qaydasından istifadə olunmuşdur.

Bu metoddan istifadə edərək yun və yarımyun kostyumluq, donluq malların istehlak xassələrinin lifin uzunluğu, lifin teksi, əriş üzrə sıxlıq, arğac üzrə sıxlıq, parçanın çəkisindən asılılığı öyrənilmişdir.

5 amilə bərabər saylı eksperimentin planlaşdırılmasının matrisası 1.Nö-li cədvəldə verilmişdir.

Bu riyazi metoda görə giriş və çıxış parametrləri arasındakı rabitə çox ölçülü polinom funksiyasını reqresiyası ilə izah edilə bilər. Belə funksiya kimi ikinci tərtibli polinom funksiyası seçilmişdir.

Cədvəl №1

İkinci tərtibli mərkəzi kompozisiyasının planlaşdırılmasının rototabelli matrisası.

Təribələrin №-si	Sərbəst dəyişənlər				
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅
1	2	3	4	5	6
1	+1	+1	+1	+1	+1
2	+1	-1	+1	+1	-1
3	-1	+1	+1	+1	-1
4	-1	-1	+1	+1	+1
5	+1	+1	-1	+1	-1

6	+1	-1	-1	+1	+1
7	-1	+1	-1	+1	+1
8	-1	-1	-1	+1	-1
9	+1	+1	+1	-1	-1
10	+1	-1	+1	-1	+1
11	-1	+1	+1	-1	+1
12	-1	-1	-1	+1	-1
13	+1	+1	-1	-1	+1
14	+1	-1	-1	+1	-1
15	-1	+1	-1	-1	-1
16	-1	-1	-1	-1	+1
17	-2	0	0	0	0
18	+2	0	0	0	0
19	0	-2	0	0	0
20	0	+2	0	0	0
21	0	0	-2	0	0
22	0	0	+2	0	0
23	0	0	0	-2	0
24	0	0	0	+2	0
25	0	0	0	0	-2
26	0	0	0	0	+2
27	0	0	0	0	0
28	0	0	0	0	0
29	0	0	0	0	0
30	0	0	0	0	0

Eksperimental məlumatların realizə edilməsindən sonra işdə aşağıdakı tənlik növündən istifadə edilmişdir.

$$Y = b_0 + \sum_{i=1}^k b_i X_i + \sum_{i \geq j}^{c^2 k} b_{ij} X_i X_j + \sum_{i=1}^k b_{ii} X_i^2 :$$

burada Y-çıxış parametri;

b_0, b_i, b_{ij} – reqressiya əmsalı;

k- amillərin sayı ;

c- 2 amilin uyğun gəlmə sayı;

Geniş halda bu model aşağıdakı kimi yazıla bilər:

$$Y_{(x,b)} = b_0 + b_1 X_1 + b_{11} X_1^2 + b_{12} X_1 X_2 + b_{22} X_2^2 + b_{13} X_1 X_3 + \dots + b_{kk} X_k^2 ;$$

Burada b_0, b_1 -xətli effektyli əmsallar;

b_{11}, b_{22} – kvadratik effektyli əmsallar;

b_{12}, b_{13} – qarşılıqlı xətti əmsallar adlanır.

Kvadratik modellərin əmsalını qiymətləndirmək üçün, hər bir amil 5 səviyyədə intervallar üzrə planlaşdırılmışdır. Bu riyazi metodun üstünlüyü ondan ibarətdir ki, eyni zamanda bütün dəyişənlərin qiyməti istənilən kimi dəyişilə bilər.

Tənliyin doğruluğunu yoxlamaq üçün, özündə aşağıdakı əməliyyatları birləşdirən reqressiya təhlili aparılmışdır.

a) təkirar dispersiyanın təyini;

$$\sigma^2 = \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^n (Y_i - Y_j)^2}{N(n-1)}$$

$$N = 2^k + 2k + 1$$

burada

N- bu kombinasiyada amillərin müxtəlif qiyməti üzrə aparılan təcrübələrin sayı;

n-paralel təcrübələrin sayı;

Y_i - opyimal kriteriyanın qiyməti;

Y_j - opyimal kriteriyanın orta qiyməti;

b) reqressiya əmsallarının səhvlərinin təyini;

$$\sigma_{(b_i)} = \frac{\sigma^2_{(H)}}{N}$$

v) qalıq dispersiyanın təyini;

$$\sigma^2 = \frac{\sum^N (Y_i - Y_j)}{N - (k - 1)}$$

burada Y_i – optimal kriteriyanın hesabi qiyməti;

k-Fişer kriteriyası qiyməti;

q) Fişer kriteriyası aşağıdakı düsturla təyin olunur:

$$F_{ek} = \frac{\sigma^2}{\sigma^2_{(y)}}$$

d)reqressiya əmsallarının qiymətinin təyini;

b_i - əmsalı o vaxt qiymətlidir ki, $b_i \geq t_{\sigma}(b_i)$ olsun; burada t-styudent kriteriyası sayılır.

e) xətti modellərin adyektivatlığının təyini ; model o vaxt adyekvak hesab edilir ki, $F_{ek} < F_T$ olsun; burada $F_T - N - (k + 1)$ və $N - (n - 1)$ səviyyələrinə görə Fişer kriteriyasının cədvəl üzrə qiymətini göstərir.

5 amili reqressiya əmsallarının hesablanma qaydası;

Yun və yarımıyun kostyumluq və donluq tikili malların istehlak xassələrinin lifin uzunluğu, teksi, əriş üzrə sıxlığı, arğac üzrə sıxlığı və parçanın 1 m²-nin çəkisindən asılılığını göstərən reresiya əmsalları aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$b_0 = 0.1591 - 0.0341 \sum_{m=1}^N Y_m - \sum_{i=1}^k \sum_{m=1}^N x_{im}^2 Y_m - \sum_{m=1}^n x_{im} Y_m$$

$$b_i = 0.0417 \sum_{m=1}^N x_{im}^2 Y_m - \sum_{m=1}^N x_{im} x_{jm} Y_m$$

$$b_{ij} = 0.0625 \sum_{m=1}^N x_{im} x_{jm} Y_m$$

$$b_{ii} = 0.0312 \sum_{m=1}^N x_{im}^2 Y_m + 0.0028 \sum_{i=1}^k \sum_{m=1}^N x_{im}^2 Y_m - 0.034 \sum_{m=1}^N Y_m$$

$$b_0 = 0.1591(16.5+12.4+\dots+14.0) - 0.0341(1^2 \times 1.65 + 1^2 \times 12.4) + \dots + 2^2 \times 16.5 + 2^2 \times 12.4 + 0^2 \times 14.0 + \dots + (1^2 \times 1.65 + 1^2 \times 12.4) + \dots + 2^2 \times 20.5 + 2^2 \times 23.2 + \dots + 0^2 \times 14.0 = 10.05$$

$$b_1 = 0.0417(16.5+12.4+\dots+(-2) \times 13.8 + 2 \times 14.8 + \dots + 0 \times 14.0) = 4.31$$

$$b_8 = 0.0312(1^2 \times 1.65 + \dots + 2^2 \times 16.5 + 2^2 \times 12.4 + \dots + 0^2 \times 14.0) + 0.0028(1^2 \times 1.65 + 1^2 \times 12.4 + \dots + 2^2 \times 20.5 + 2^2 \times 16.5 + \dots + 0^2 \times 14.0) + 0.0341(1^2 \times 16.5 + \dots + 2^2 \times 16.5 + 2^2 \times 12.4 + \dots + 0^2 \times 14.0) = 0.51$$

$$b_1 = 0.0625(1 \cdot 16.5 + 1 \cdot 12.4 + \dots + (-2) \cdot 10.5 + 2.0 \cdot 11.8 + \dots + 0 \cdot 14.0) = 2.05$$

Regressiya əmsalı tənliyi aşağıdakı kimi alınır.

$$Y = 10.5 + 4.31x_1 + 3.25x_2 + 2.54x_3 + 2.85x_4 + 4.03x_5 + 0.43x_1^2 + 1.54x_2^2 + 0.51x_3^2 + 0.88x_5^2 + 2.51x_1x_2 + 2.44x_1x_4 + 2.25x_1x_5 + 0.99x_2x_3 + 0.95x_2x_4 + 1.56x_2x_5 + 1.88x_3x_4 + 1.54x_3x_5 + 2.05x_4x_5$$

x_1 -lifin uzunluğu;

x_2 -lifin teksi;

x_3 -əriş üzrə sıxlıq;

x_4 -arğac üzrə sıxlıq;

x_5 -parçanın 1m^2 -nin çəkisi;

reagressiya tənliyinə əsasən hesablanmışdır.

Regressiya tənliyi əmsalların hesablanması zamanı sərbəst dəyişən x_1 ; x_2 ; x_3 ; x_4 ; x_5 aşağıdakı düsturla hesablanmışdır

$$X_1 = \frac{M_1^x - 270}{50} ; X_2 = \frac{\Pi_H - 50}{10} ; X_3 = \frac{M_2^H - 140}{30} ;$$

$$X_4 = \frac{N - 50}{10} ; \quad X_5 = \frac{In - 25}{5}$$

Regressiya tənliyinin dispersiyası $\sigma_y^2=0.216$, regressiya əmsallarının xətti dispersiyası $\sigma_{bi}^2=0.0206$, adyektivatlı dispersiyası $\sigma_{bi}^2=0.0206$; Fişer kriteriyasını eksperimental qiyməti $F_{ek}=0.82$; Fişer kriteriyasının nəzəri qiyməti $F_T=2.1$ olmuşdur. Bütün bu göstəricilər regressiya əmsalının adyektivat olduğunu göstərir. Regressiya əmsalı tənliyini təhlil etdikdə görürük ki, liflərin uzunluğu 65mm-ə qədər artdıqda tikili malın istehlak xassəsi ən yüksək səviyyəyə qalxır, sonrakı artım isə istehlak xassəsinə mənfi təsir edir, əriş və arğac üzrə sıxlıq artdıqca tikili malın fiziki-mexaniki xassələri yaxşılaşır, gigiyenik, yəni keçiricilik xassələri aşağı düşür, tikili malın çəkisinin artması onun istilik saxlama xassəsinə müsbət təsir edir.

2.4 Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin keyfiyyətinin standartta uyğunluğunun yoxlanılması

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin keyfiyyətinin idarə olunması sistemində keyfiyyətə nəzarət əsas yerlərdən birini tutur.

Geyimlərin keyfiyyətinə nəzarət dedikdə, məmulatın keyfiyyət göstəricilərinin normativ-texniki sənədlərdə göstərilən tələblərə uyğunluğunun yoxlanması başa düşülür.

Ticarətə daxil olan yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin keyfiyyətinə nəzarət mal partiyasının qablaşdırılmasının başdan-başa yoxlanması ilə başlanır. Əgər qablaşdırmada səhvlər aşkar edilərsə, istehsalçı firma məhsulu təzədən qablaşdırmalıdır.

Yarlıqların rekvizitləri və məmulatın əsas ölçüləri seçmə üsulu ilə yoxlanır. Əgər yarlıqların rekvizitləri ilə məmulat arasında uyğunsuzluq aşkar edilərsə, başdan-başa yarlıqların nəzarəti həyata keçirilir. Məmulatın ölçülərinin standartta uyğun gəlməməsi zamanı partiyada həmin ölçüdə olan bütün məmulatlara baxış keçirilir, onlar yararlıları ilə əvəz edilir və yaxud kiçik ölçüyə keçirilir. Məmulatın xarici görünüşü, bədənə oturma keyfiyyətinə, tətbiq olunan materialların və texnoloji emalın keyfiyyətinə nəzarət başdan-başa və yaxud seçmə üsulu ilə həyata keçirilir. Seçmənin həcmi standart tələblərinə uyğun müəyyən edilir.

Geyimlərin sortu, keyfiyyətə nəzarətin nəticələrinin normativ-texniki sənədlərdə sortlara qoyulan tələblərlə müqayisə etməklə təyin edilir.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin sortu məmulatın xarici görünüşünə baxış zamanı aşkar edilən nöqsanların əhəmiyyətindən, miqdarından və yerindən asılı olaraq müəyyən olunur.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin məmulatları 1-ci və 2-ci sortlara ayrılır. Məhsulların sortlaşmasına aid standart sənədlərdə qoyulan tələblərə uyğun olmayan məmulatlar çıxdaş edilir.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin sortlaşdırılması zamanı aşağıdakı istehlak xassələrinə diqqət yetirilir: xarici görünüş, məmulatın fiqura oturması, məmulatın ölçülərinin normativ-texniki sənədlərə uyğunluğu, tətbiq olunan materialların və texnoloji emalın keyfiyyəti. Normativ-texniki sənədlərdə məmulatın keyfiyyətinə nəzarətin nümunə-etalon üzrə aparılması vacibliyi qeyd olunur.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin sortu məmulatın xarici görünüşündə, onun fiqura oturmasında olan nöqsanlardan, istehsal-tikiş nöqsanlarından, həmçinin materialın xarici görünüşündə olan nöqsanlardan asılı olaraq təyin edilir.

Normativ-texniki sənədlərdə qadın geyimlərinin bütün nöqsanları aşağıdakı qruplara bölünür: məmulatın xarici görünüşündə olan nöqsanlar, istehsal-tikiş nöqsanları və materialın xarici görünüşündə olan nöqsanlar.

Məmulatın xarici görünüşündə və fiqura oturmasında olan nöqsanlara 1-ci və 2-ci sortlu məmulatlarda yol verilmir.

İstehsal-tikiş nöqsanları məmulatın hazırlanması prosesində yaranır. Bu nöqsanlar ayrı-ayrı əməliyyatların dəqiq yerinə yetirilməməsi, maşınların düzgün işləməməsi və s. səbəblərdən baş verə bilər.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin aşağıdakı kimi istehsal-tikiş nöqsanlarına rast gəlmək olar: yaxalılıqın ucunun müxtəlif endə olması, qoşa detalların qeyri-simmetrik yerləşməsi, detallarda materialın naxışının uyğun gəlməməsi vəs. Müxtəlif növlü 1-ci və 2-ci sort geyim məmulatlarında bu nöqsanların ölçüsü və sayı normativ-texniki sənədlər üzrə normalaşdırılır.

Məmulatın xarici görünüşünü, estetik və istismar xassələrini pisləşdirməyən istehsal-tikiş nöqsanlarını sortlaşdırmada nəzərə alırlar.

Geyimlərin hazırlandığı materialda olan nöqsanlar məmulatın xarici görünüşünə və keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir.

1-cvi sortlu parçalarda normativ-texniki sənədlər üzrə yol verilmiş yayılmış nöqsanlar, 1-ci sortlu qadın geyim məmulatında da buraxıla bilər.

Normativ-texniki sənədlər üzrə 2-ci və 3-cü sort materiallarda yol verilmiş nöqsanlar isə 2-ci sortlu hazır məmulatda buraxıla bilər. Bir sortla qiymətləndirilmiş hazır geyim məmulatında, 1-ci, 2-ci, və 3-cü sort materialda yol verilən bütün yayılmış nöqsanlar buraxıla bilər.

Tikili məmulatlarda yerli nöqsanlara da rast gəlinə bilər: əriş və arğac saplarının qalınlaşması, qoşalaşması, naxışların çox hiss olunan ayrılığı, yağ, çirk ləkəsi və s. Normativ-texniki sənədlərdə 1-ci və 2-ci sortlu məmulatların materiallarında yol verilə bilən yerli nöqsanların ölçüsü və miqdarı göstərilir.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin sortlaşmasına materialda olan nöqsanın yeri də təsir edir (məmulatın örtülü detalında və hissəsində olan nöqsanlar nəzərə alınmır). Normativ-texniki sənədlərdə qadın geyimlərinin örtülü hissə və detallarının siyahısı verilir: yaxaaltı hissə, alt yaxalıq, məmulatın bəzək detalları ilə örtülən hissələri, qalın astar, yubkanın astarı vəs.

1-ci sortda heç bir nöqsanı olmayan, yaxud normativ-texniki sənədlərdə 1-ci sort üçün yol verilən miqdarda istehsal-tikiş və material nöqsanlarına malik olan qadın geyim məmulatları aid edilir. Bu zaman ölçüsü standartdakı göstəricilərdən böyük olan yalnız 3-ə qədər istehsal-tikiş nöqsanlarının buraxılmasına yol verilir.

2-ci sortda isə standart sənədlərdə 2-ci sort üçün yol verilən sayda nöqsanlara malik olan geyim məmulatları aid edilir. Bu sortda ölçüləri standart göstəricilərini aşan 5 adda nöqsanın buraxılmasına yol verilir.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin xassə göstəricilərinin təyini metodları. Geyimlərin bütün xassələrini onların qiymətlərinin təyin olunması metodundan aslı olaraq iki qrupa bölmək olar: göstəriciləri texniki ölçmə metodları ilə təyin olunan xassələr; göstəriciləri evristik ölçmə metodları ilə təyin olunan xassələr. Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsində hər iki qrup metodlar geniş tətbiq olunur.

Texniki ölçmə metodlarına alət, qeyd etmə və hesablama metodları aiddir.

İkinci qrup metodlara orqanoleptik və onun bazasında sosoloji veekspert metodları daxildir.

Alət metodları xassə göstəricisinin miqdarca qiymətinin texniki ölçmə vasitələrinin köməyi ilə təyin edilməsinə əsaslanır. Bu metod obyektiv metoddur və qadınlar üçün tikili mallar sənayesində geniş tətbiq edilir. Onun köməyi ilə geyimin kütləsi, materialın qalınlığı, məmulatın ölçüləri, material və tikişlərin bərkliyi kimi göstəricilər, gigiyenik, möhkəmlik və s. kimi xassə göstəriciləri təyin edilir.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin bəzi xassə göstəricilərinin təyin olunmasında qeyd etmə metodundan da istifadə edirlər ki, bu metod obyekt və ya hadisələrin kəmiyyətə hesablanmasına əsaslanır. Məsələn, bu metodla tikişlərdə ilmələrin sayını, trikotaj polotnosunda hörmələrin sıxlığını, geyimlərin konstruksiyasında unifikasiya edilən detalların miqdarını müəyyən edirlər.

Hesablama metodu da həmçinin qadın geyimlərinin keyfiyyət göstəricilərinin təyin olunmasında tez-tez tətbiq olunur. Bu metod o zaman istifadə olunur ki, axtarılan göstərici bilavasitə ölçməyə tabe olmur, başqa göstəriciyə əsasən hesablanır. Məsələn, geyim materialının məsaməlilik göstəricisi sıxlıq və həcmi kütlə göstəricilərinə əsasən hesablanır.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin insanlara emosional və ergonomik təsir edən xassə göstəriciləri evristik metodlarla təyin edilir. Bu metodlardan ən geniş yayılanı və sadəsi orqanoleptik metoddur. Bu üsulla qiymətləndirmə zamanı xassə göstəricilərinin qiyməti bal ilə ifadə edilir.

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin xassə göstəricilərinin sosoloji metodla təyin olunmasına daha çox üstünlük verilir ki, bu da istehlakçıların rəyinin toplanmasına və analiz edilməsinə əsaslanır. İstehlakçıların rəyinin toplanması üçün anket-sorğuları yayılır, alıcı konfransları, satış sərəgiləri, toplantılar və s. keçirilir. Belə qiymətləndirmədə nəticələrin dəqiqliyi sorğunun təşkilindən,

istehlakçı qrupunun seçilməsindən, həmçinin göstəricilərin işlənməsinin riyazi statistik metodlarından aslıdır.

Ekspert metodu sosioloji metoddan fərqli olaraq geyimlərin texnologiyası, istehlakçıların təlabatı, moda istiqamətinin dəyişməsi, keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi və s. ilə tanış olan mütəxəssislərin –ekspertlərin rəyinə əsaslanır. Ekspert metodları həmçinin qadın geyimlərinin keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün xassələr nomenklaturasının seçilməsində, çəki əmsallarının təyin edilməsində və s. tətbiq edilir. Ekspert qiymətləndirməsi zamanı dörd ballı qiymətləndirmə sistemindən daha çox istifadə edirlər: “əla”, “yaxşı”, “kafi” və “pis”.

Təcrübi geyim metodu qadın geyimlərinin xidmət müddətini, həmçinin geyim materiallarının möhkəmlik göstəricilərini təyin etmək üçün tətbiq olunur. Bu metod müxtəlif şəraitlərdə istismar olunan məmulatların müşahidə olunmasına əsaslanır.

Təcrübi geyim zamanı əldə edilən nəticələr həqiqi olur, lakin bu metod çox böyük vaxt və material itkisi tələb edir. Ona görə də bu metodların modelləşdirilməsi eksperimental tədqiqatlar zamanı aktual hesab edilir.

Xassələrin çəki əmsallarının təyin olunması. Keyfiyyəti təşkil edən xassələrin ümumi məcmusunda çəki əmsallarının qiymətinin təyin olunması ekspert üsulu ilə həyata keçirilir.

Ayrı-ayrı xassələrin çəki əmsallarının təyin olunması üçün tətbiq edilən məlum ekspert üsullarından ən yaxşı nəticələr göstərən, yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin xassə göstəricilərinin çəki əmsallarını təyin etmək üçün istifadə edilən “üstün tutulan ardıcılıq” metodudur.

Professor E.B.Kotlyakovun əldə etdiyi göstəricilərə görə istehlak göstəricilərinin çəki əmsalları, müxtəlif növ geyimlərin keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün daha çox əhəmiyyətə malikdir. Bu göstərici geyimlər üzrə 0,623-dən 0,692-yə qədər dəyişir. İstehlak göstəricilərinin içərisində estetik, ergonomik və istismar xassələri daha çox əhəmiyyət kəsb edirlər. Bu göstəricilərin

çəki əmsalları qadın donları üçün uyğun olaraq 0,176, 0,162, 0,137-yə bərabər götürülür.

Sosial göstəricilər daha az əhəmiyyətə malik olur, hansı ki, bunların çəki əmsalları qadın geyimləri üçün 0,101 təşkil edir. Funksional xassənin çəki əmsalı qadın donları üçün 0,116-ya bərabər götürülür.

Yeniyyətlər üçün olan üst geyimlərin keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi aşağıdakı kimi yekunlaşır. Yeniyyətlər üçün olan üst geyimlərin evristik üsulla təyin olunan xassələrini qiymətləndirmək üçün xüsusi şkala tətbiq olunur, hansı ki, burada həmin xassələrin maksimal qiyməti balla verilmişdir. Bütün xassələr məcmusu üzrə balların mümkün maksimal qiyməti, onun əhəmiyyətini, başqa sözlə desək çəki əmsalını nəzərə almaqla təyin olunur.

Yeniyyətlər üçün olan üst geyimlərin keyfiyyəti aşağıdakı şkala üzrə qiymətləndirilir.

Xassə göstəricilərinin balla qiyməti

Cədvəl № 2

XASSƏ GÖSTƏRICİLƏRİ	BALLA QİYMƏT
Bədii koloristik tərtibat	10
Model, konstruksiya, siluet	8
Məmulatda materialın keyfiyyəti	10
Hazırlıq keyfiyyəti	6
Bəzək materialları və furnitura	3
Markalanma və qablaşdırma	3
Ümumi qiymət	40 ball

Müxtəlif yeniyyətlər üçün olan üst geyimlərin üçün ayrı-ayrı xassələrin qiymətləri, bu xassələrin əhəmiyyətindən asılı olaraq müxtəlifdir. Əgər çəki əmsallarının cəmi vahidə bərabər götürülərsə, onda yuxarıda qeyd olunan göstəricilərin çəki əmsalları aşağıdakı kimi olacaqdır:

Xassə göstəricilərinin çəki əmsalları

Cədvəl № 3

XASSƏ GÖSTƏRICİLƏRİ	ÇƏKİ ƏMSALLARI
Bədii koloristik tərtibat	0,25
Model, konstruksiya, siluet	0,20
Məmulatda materialın keyfiyyəti	0,25
Hazırlıq keyfiyyəti	0,15
Bəzək materialları və furnitura	0,075
Markalanma və qablaşdırma	0,075
Cəmi	1,00

Həm geyimlərin xassələri, həm də çəki əmsalları stabil deyildir və zaman keçdikcə müxtəlif amillərin təsiri altında dəyişir – modanın dəyişməsi, istehlakçı tələbinin dəyişməsi vəs.

Metodun seçilməsi və geyimlərin keyfiyyət səviyyəsinin kompleks göstəricisinin hesablanması. Bu yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinin sonuncu mərhələlərindən biridir.

Keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsinin diferensial metodu tikili mallar üçün tətbiq olunmur. Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin keyfiyyət səviyyəsi kompleks və qarışıq metodlarla qiymətləndirilir

Yeniyetmələr üçün olan üst geyimlərin keyfiyyətinin kompleks göstəricisi “orta çəki metodu” ilə təyin edilir. Bu metodla geyimin keyfiyyəti ozaman qiymətləndirilir ki, bütün göstəricilərin qiyməti texniki və iqtisadi cəhətdən məqsədəuyğun hədlərdə yerləşmiş olsun. Əgər hətta bir keyfiyyət göstəricisi “pis” qiymət alıbsa ozaman bu metod tətbiq olunmur.

Keyfiyyət səviyyəsinin kompleks göstəricisi aşağıdakı düstur ilə hesablanır.

$$Q = \sum_{i=1}^r P_i m_i$$

Burada:

Q – kompleks keyfiyyət göstəricisi;

P – xassənin ölçüsüz göstəricisi 1, 2;

r – xassələrin miqdarıdır.

m_i xassənin sanballıq əmsalıdır.

Keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsinin “Qarışıq” metodu özündə diferensial və kompleks metodları birləşdirməklə, qadın geyimlərinin keyfiyyətinin analizində daha geniş tətbiq edilir. Qarışıq metodun köməyi ilə müəyyən edilir ki, keyfiyyəti yoxlanan məmulat etalon-məmulatdan hansı xassələr qrupuna görə və nə qədər “yaxşıdır” və yaxud “pisdır”. Bundan başqa bu və ya digər məmulatın keyfiyyətinin aşağı olmasının səbəbini aşkar etməyə və onu kənarlaşdırmaq üçün lazımi tədbirlər görməyə imkan yaranır.

Nəticə və təkliflər.

Buraxılış işini yekunlaşdıraraq aşağıdakı təklifləri vermək olar.

1) Bütün yeniyetmələr üçün olan geyimlərin keyfiyyətini formalaşdıran amillərə onların modelləşdirilməsi, quraşdırılması təşkil edir. Bütün modelləşmə və quraşdırmanı dünya standartı tələbləri səviyyəsinə qaldırmaq üçün respublikada maddi texniki baza, kadr elmi potensialı, müasir texniki tərəqqiyə cavab verən dəzgahlar yoxdur və bunu yaratmaq üçün dövlət büdcəsində kapital qoyuluşu üçün vəsait də yoxdur. Ona görə yaxşı olardı ki, indi həyata keçirilən özəlləşdirmə iqtisadi islahatının köməyi ilə xarici investorların köməyi ilə respublikada bu iş qaydasınca təşkil edilsin.

2) Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin keyfiyyətinin və istehlak xassələrini yüksəltmək üçün Moskva Dövlət Universitetinin nəznində antropologiya Elmi Tədqiqat İnstitutu, Mərkəzi Tikiş Sənayesi Elmi Tədqiqat İnstitu, Ümumittifaq Yüngül Sənayesi Elmi Tədqiqat İnstitutu, Modalar Evi, Bədii Şuarlar və onlarca mərkəzi konsrtuktur laborotoriyaları mövcud idi. Bununla belə tikili malların keyfiyyətini İtaliya , Fransa , İngiltərə və s. qabaqcıl ölkələrdə istehsal olunan keyfiyyət səviyyəsinə çatmaq olmurdu. Ona görə də yeni yaranmış müstəqil respublikada bu işin özəyi, mərkəzi indidən yaradılmalıdır.

3) Bütün yeniyetmələr üçün olan geyimlərin modaları tez-tez dəyişir. Yeniyetmələr üçün olan geyimlərin tikili malların modelləri isə daha çevik və dəyişkən olur. Bu modaların respublika əhalisinin tələbini təmin etmək üçün Fransa və İtaliyanın dünyada birincilik qazanan firmaların modelyerlərinin respublikada filiallarının yaradılması bu işin təkmilləşməsinə səbəb olardı.

4) Respublikanın daxili bazarları müxtəlif xarici ölkələrin firmalarının istehsalı olan yeniyetmələr üçün olan geyimlərin ilə zəngindir. Yaxşı olardı ki, istehlak mallarının keyfiyyətinin ekspertizası kafedrasının nəznində respublikada tikili mal ticarəti ilə məşğul olan bütün xarici ölkə firmalarının münayəndəliyi ilə səmərəli elmi-təcrübi əməkdaşlığı mərkəzi yaradılsın.

Ədəbiyyat

1. Ə.P.Həsənov, D.Ə.Nuriyev, C.M. Vəliməmmədov, N.N, Həsənov, T.R. Osmanov, M.A. Babayev, E.Ə.Səmədov Qeyri ərzaq mallarının ekspertizası, I-hissə, Bakı 2006

2. Ə.P.Həsənov, C.M. Vəliməmmədov, T.R.Osmanov, N.N.Həsənov, Z.H.Nəsirova, M.A. Babayev, N.X.Musayev, M.A.Əhmədov, G.S.Mirzəyev, A.H.Xəlilov, S.B. Dadasov və.b

İstehlak mallarının ekspertizasının nəzəri əsasları, Bakı 2003.

3. Ə.P.Həsənov, C.M. Vəliməmmədov, N.N, Həsənov, T.R. Osmanov.

Əmtəşunaslığın nəzəri əsasları Bakı 2003.

4. Ə.P.Həsənov, C.M. Vəliməmmədov, N.N, Həsənov, T.R. Osmanov,

X.M.Abbasova və.b.

Qeyri ərzaq mallarının laboratoriya tədqiqatı, II-hissə Bakı 2005

5. Ə.P.Həsənov, S.B.Dadaşov, N.N, Həsənov, T.R. Osmanov

Standartlaşdırmanın əsasları, metrologiya və məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi. II-hissə Bakı 1993.

6.N.R.Məmmədov.

Standartlaşdırmanın əsasları. Bakı 1999

7. N.R.Məmmədov.

Sertifiktlaşdırmanın əsasları.Bakı 2001.

8. N.N, Həsənov, C.M. Vəliməmmədov, F.N. Ələsgərov.

Xalq istehlakı mallarının estetikası, Bakı 1983.

9. Ə.P.Нәсәнов, С.М. Vәlimәmmәdov, N.N, Нәсәнов

Qeyri-әрzaq mallarının әmtәәşünaslığı. Bakı 1987.

10. Ə.P.Нәсәнов, С.М. Vәlimәmmәdov.

Tikili malların әmtәәşünaslığı. Bakı 1982.

11. М. Чечеткина и др. «Экспертиза товаров» Москва 2001

12.С. Гусейнова, Г.В Жильуова, М.Ф. Коврижных Товароведение швейных и трикотажных товаров, М «Экономика» 1988

13.С. Гусейнова, Товароведение швейных трикотажных товаров. М, «Экономика» 1991

14.И.И.Голынкер Подготовка и настиление тканей. М, «Легкая индустрия. 1989

15.Е.Б.Коблякова и др. Основы конструирование одежды. М, «Легкая индустрия.» 1988

16.П.А. Колесников Теплозащитный свойства одежды М, «Легкая индустрия.» 1988

17.Л.М Литвина и др. Моделирование и художественное оформление детской одежды М, «Легкая индустрия.» 1964

18.С.И Русаков и др. Технология швейного производства М, «Легкая индустрия.» 1982

19.А.И Черемных основы художественного проектирования одежды М, «Легкая индустрия.» 1988

20.Справочник Товароведа промышленных товаров, ч.І, ІІ, ІІІ, М, «Экономика» 1982

